

Teoria i Història de l'Educació
Universitat de Barcelona

ANÀLISI DEL PROCÉS D'ENSENYAMENT I
APRENENTATGE EN SITUACIÓ
D'EDUCACIÓ MORAL A PRIMÀRIA I
COMPARACIÓ AMB ALTRES ÀREES DEL
CURRÍCULUM

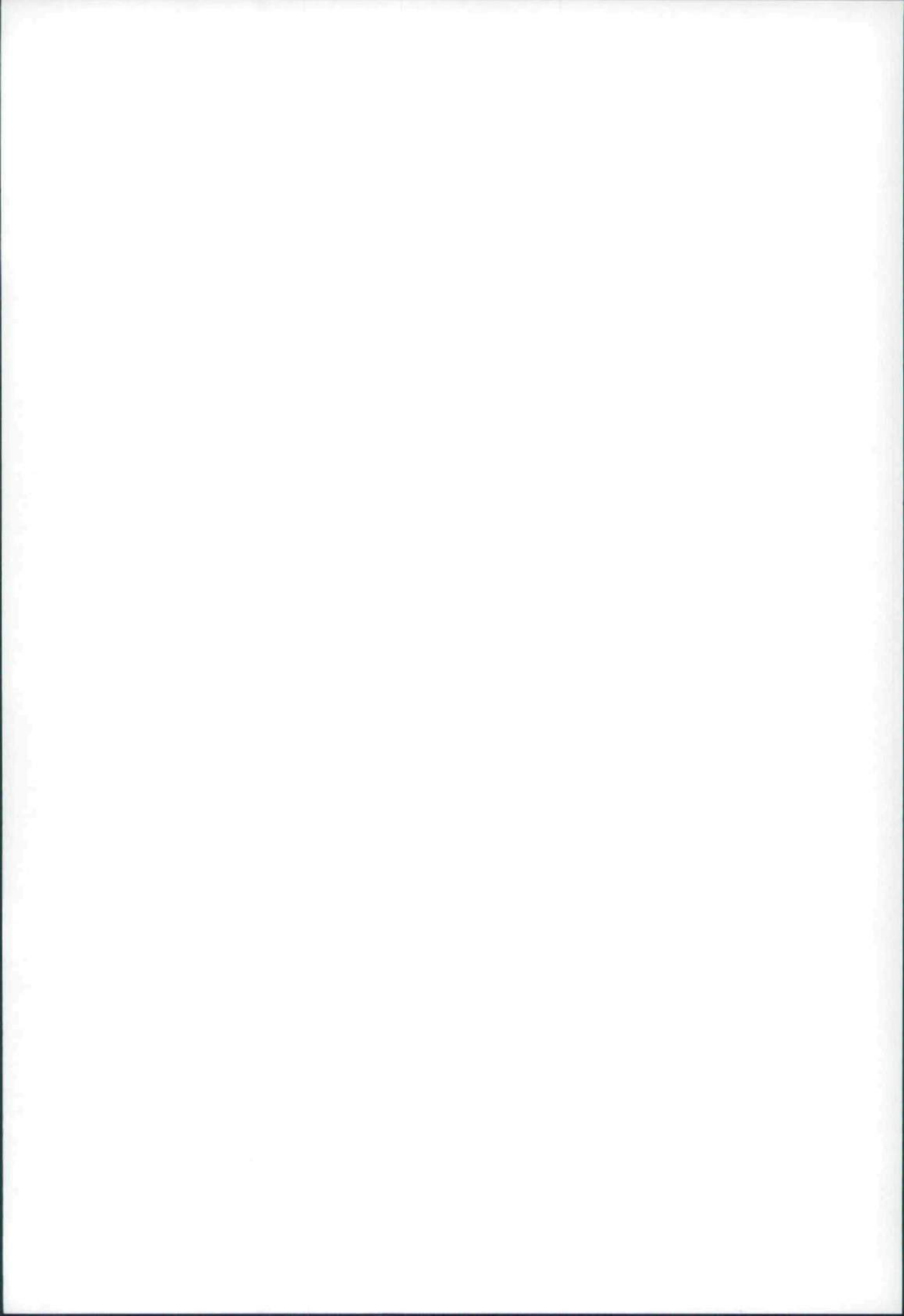
Treball de tesi doctoral de
Inés Doménech Ariza

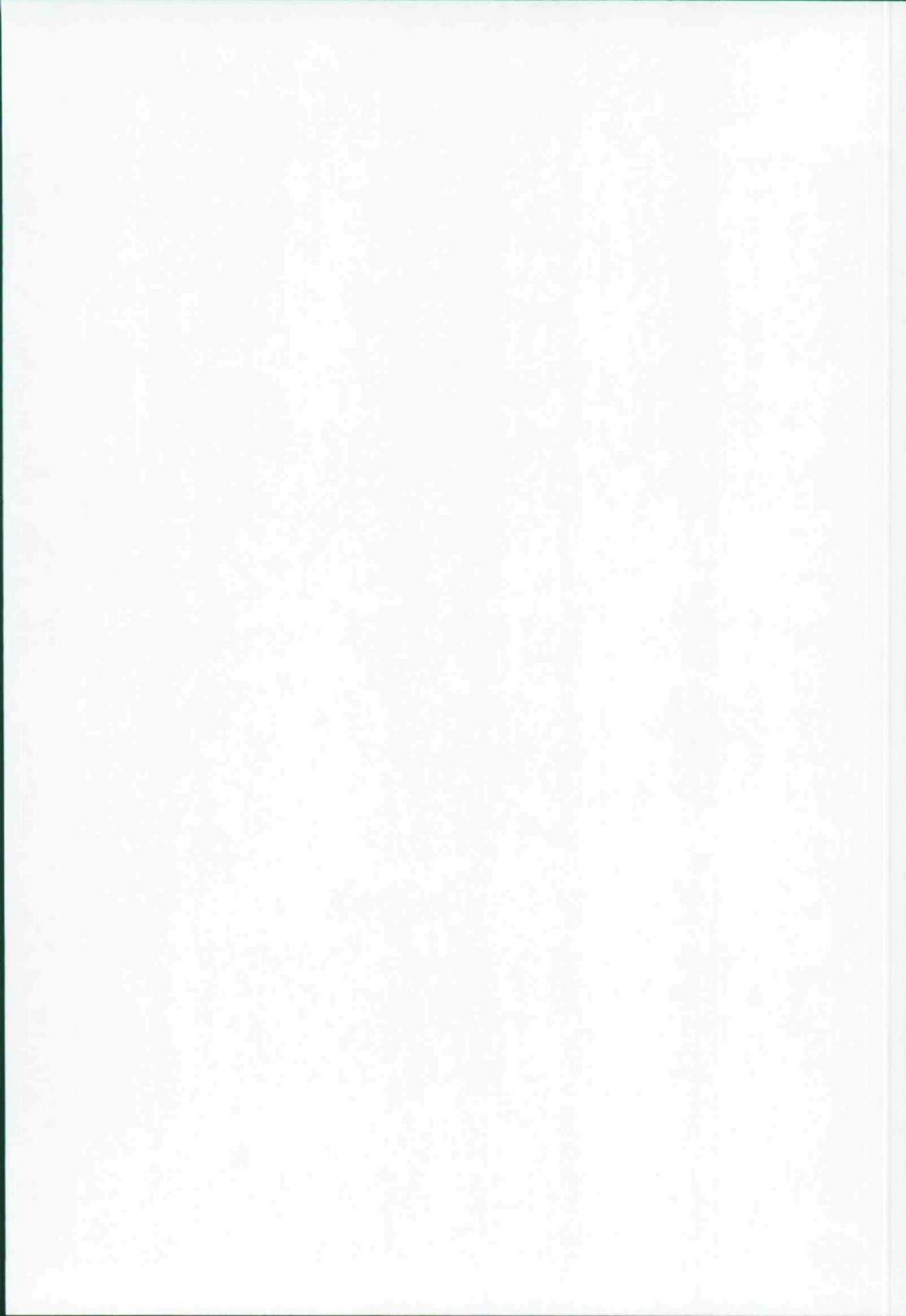
Tesi dirigida per
Josep Mª Puig i Rovira

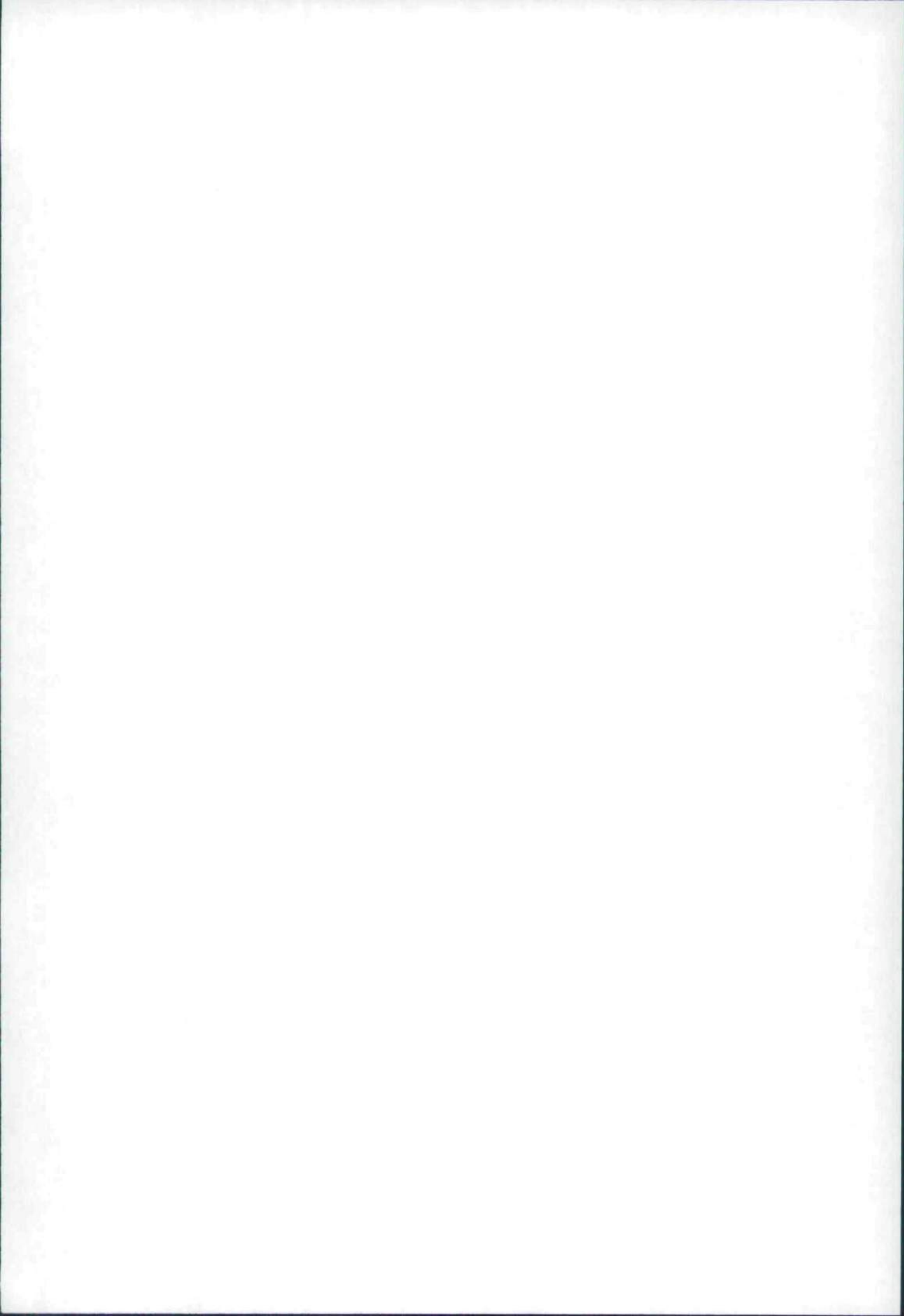
Programa de doctorat
Educació moral i democràcia
Bienni 1998-2000

Per optar al títol de
Doctora en Pedagogia

2004

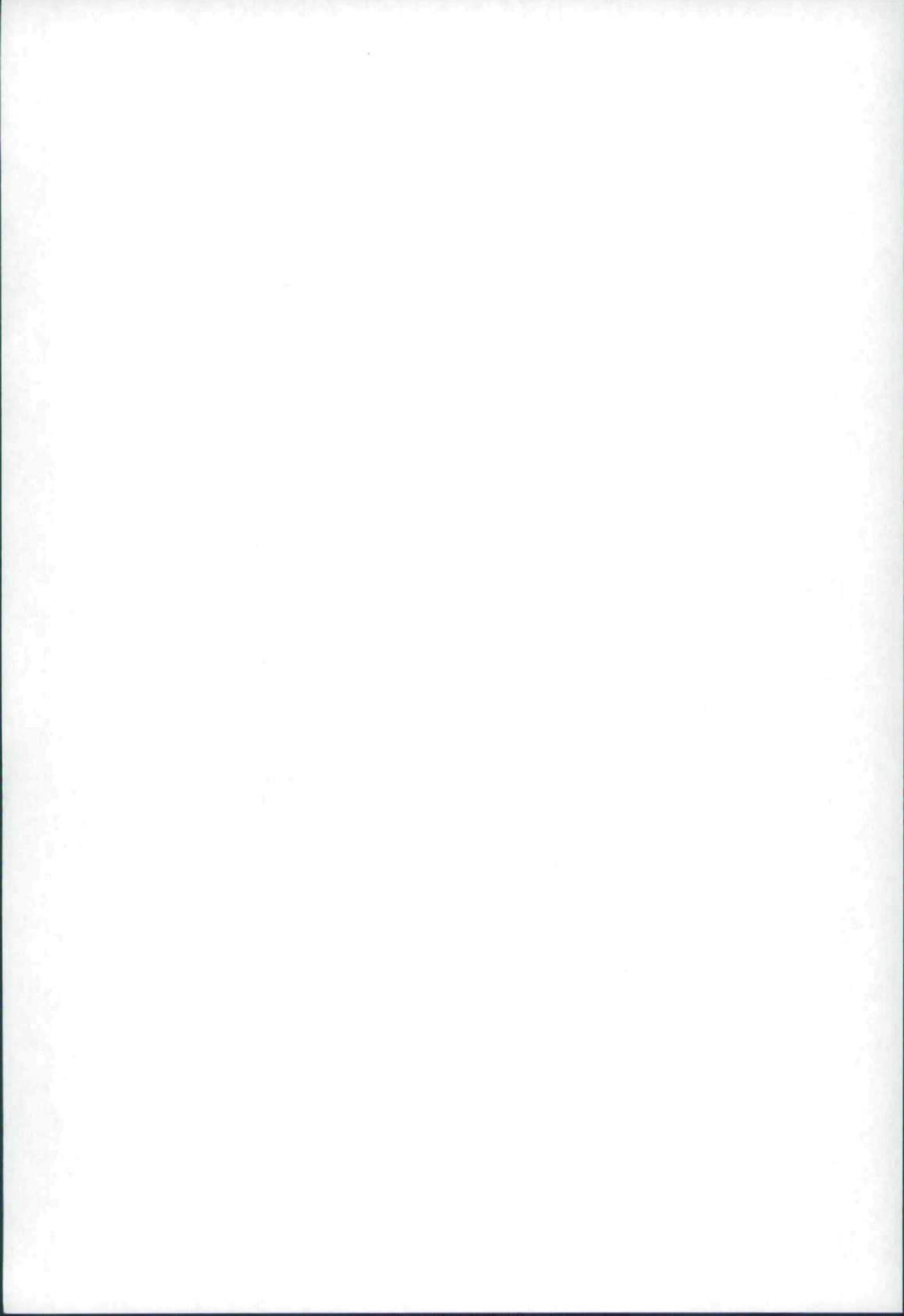

SUMARI

INTRODUCCIÓ	1
I. EL DISSENTY CURRICULAR EN EDUCACIÓ MORAL	7
II. OBJECTIUS DE LA INVESTIGACIÓ	31
III. UNITATS D'ANÀLISI DE LA PRÀCTICA DOCENT	40
IV. APROXIMACIÓ METODOLÒGICA	112
V. DESCRIPCIÓ DEL PROCÉS D'ENSENYAMENT I APRENTATGE A LES CLASSES DE TUTORIA	157
VI. ANÀLISI I DESCRIPCIÓ DEL PROCÉS D'ENSENYAMENT I APRENTATGE A LES CLASSES D'ÈTICA I D'ALTRES ÀREES CURRICULARS: LES TASQUES	183
VII. ANÀLISI I DESCRIPCIÓ DEL PROCÉS D'ENSENYAMENT I APRENTATGE A LES CLASSES DE TUTORIA: LES ACTIVITATS	447
VIII. PROPOSTES EDUCATIVES PER OPTIMITZAR LES CLASSES DE TUTORIA	506
IX. CONCLUSIONS DE LA INVESTIGACIÓ	531
BIBLIOGRAFIA	548
ÍNDEX	568

INTRODUCCIÓ

La preocupació per l'educació moral ha augmentat de forma molt considerable en els últims anys. És perfectament imaginable una educació moral respectuosa amb l'autonomia personal i alhora compromesa amb uns valors i unes formes concretes de vida valuoses. Els educadors hem estat i som cada vegada més conscients de que hem de reprendre el compromís amb l'educació moral i incorporar a la nostra pràctica escolar tasques adients a tal fet.

En aquest sentit, entenem que des dels anys noranta s'han començat a tenir en compte alguns aspectes educatius que fins aquell moment no comptaven, i també s'han propocicitat noves experiències i recerques que han contribuït a resituar el tema de l'educació moral sota nous paràmetres.

En primer lloc les disposicions legals han donat entitat a múltiples aspectes relacionats amb l'educació moral: des dels objectius de les diverses etapes educatives, els continguts referits a actituds, valors i normes, passant per els temes transversals o els Projectes Educatius de Centre.

Entenem, en segon lloc, que les experiències educatives i les línies de recerca que més s'han desenvolupat durant aquests últims anys, i en les que d'altra banda el nostre grup de recerca ha estat més implicat, han estat la posta a punt d'estratègies educatives especialment destinades a l'educació moral i l'elaboració de materials curriculars per a l'educació moral. Pel que fa a les estratègies didàctiques en l'educació moral, en aquests últims anys s'han desenvolupat importants treballs en ordre a posar a punt diverses metodologies per a l'educació moral.

El treball de recerca que presentem amb el títol "*Anàlisi del procés d'ensenyament i aprenentatge en situació d'educació moral a Primària i comparació amb altres àrees del currículum*", s'inscriu en el marc de preocupacions de l'educació moral. Aquesta recerca pretén estudiar la manera com es produeixen els processos de formació moral als centres educatius i junt a d'altres treballs intentem analitzar en profunditat les possibles vies d'educació moral d'una comunitat escolar¹. La recerca que aquí presentem fa referència a la via curricular de l'educació moral, al treball específic de valors a l'escola i en especial a les seves aules. És a dir, com els valors es transmeten en el conjunt d'activitats quotidianes, i com es duen a terme l'ensenyament i aprenentatge dels mateixos. L'atenció d'aquesta investigació es centrarà, doncs, en la descripció de la complexitat dels processos d'ensenyament i aprenentatge de la moral, tant en l'activitat docent com en la discent que es donen en els contextes d'educació moral.

L'origen d'aquest treball es troba temps enrera. La participació en seminaris sobre l'educació moral a l'escola organitzats pel GREM va ser el primer pas, després va venir la col·laboració en una recerca sobre el procés d'ensenyament i aprenentatge dels valors que m'endinsà en el món escolar. El treball de col·laboració amb les mestres de primària del CEIP Sant Miquel de Cornellà de Llobregat, en la planificació i realització de les classes de tutoria, on es treballa de forma específica i sistemàtica l'educació moral, va ser realment l'inici d'aquest treball de tesi doctoral.

La voluntat de treballar en una línia que tingui en compte els valors en l'educació dels alumnes i de que aquesta es porti a terme d'una forma responsable i conscient ens feia plantejar constantment si la manera com treballem amb els alumnes és l'adient. Ens fa adonar dels errors que cometem, de les dificultats que té a la pràctica educar moralment. D'una banda partim d'una tradició que s'ha preocupat de facilitar l'accés del professorat a l'educació moral dissenyant materials curriculars i desenvolupant tècniques i recursos per aplicar a les aules però de l'altra banda ens

¹ Els recents treballs de Josep Mª Puig al voltant de la idea de *pràctica moral*, la tesi doctoral de Mónica Gijón "*Espacios de educación moral en una comunidad educativa*" i la tesi doctoral en curs de Laura Rubio sobre la *cultura moral dels centres educatius*, formen un treball col·lectiu que pretén desenvolupar les tres vies de l'educació moral que es donen en una comunitat escolar: La via personal, la via curricular i la via insitucional.

trobem amb que tot això no és suficient. En el dia a dia a les aules ens adonem de que el pas del disseny curricular al tercer nivell de concreció, la pràctica educativa, es desdibuixa, no és tan clar i lògic com es podria pensar. Ens plantejem perquè passa això i què hi podem fer al respecte. La resposta surgeix en forma de projecte d'investigació. Cal anar a les aules a veure i viure en directe les classes de tutoria, a prendre nota de tot el que hi passa i com passa. Només d'aquesta manera podrem salvar els obstacles amb que ens trobem al posar la teoria en pràctica i també així podrem millorar la pràctica actual.

Així doncs, la finalitat d'aquest treball de tesi doctoral és anar a observar les classes de tutoria a una escola en la que aquestes classes treballen de forma específica i sistemàtica els valors, al marge del tracte que en puguin fer a partir dels transversals o de la cultura moral del centre. Ens hem centrat en el treball concret a l'aula, en la via curricular de l'educació moral. I a partir de l'observació hem volgut estudiar què passa a les classes, com treballen els alumnes i les mestres, de què parlen, com s'organitzen, com és en definitiva, la pràctica de l'educació moral sistemàtica. També hem observat l'activitat educativa en altres contextes curriculars, com són les classes de medi social, matemàtiques i llengua catalana. Per tenir així elements a comparar, que ens donessin la possibilitat d'esbrinar si l'educació moral es porta a terme de manera diferent que les altres matèries curriculars, si hi ha elements exclusius o si més no diferenciadors, en definitiva, si els valors i la moral s'ensenyen igual que tots els continguts curriculars.

Pensem que és molt important que l'escola propiciï espais específics per a la formació moral. Que es dissenyin classes crítiques i participatives d'educació moral, en un espai concret, amb contingut i metodologia adients. Aboguem per una tendència que situï la moral no només en l'espai de convivència i relació, sinó en un lloc delimitat en el calendari escolar i amb uns recursos específics per l'aprenentatge dels valors. Malgrat això, cal dir que les classes d'educació moral no han de ser autoritàries ni coercitives, sinó que han de permetre que els alumnes es construeixin a ells mateixos en un medi ric i fluid de relacions de solidaritat i cooperació. Com va dir Piaget, l'educació moral no pot realitzar-se exclusivament des de l'autoritat del mestre o les lliçons típiques de l'escola tradicional, sinó que la moral s'ha de desenvolupar mitjançant relacions vives d'autonomia i reciprocitat. Estem d'acord amb aquestes paraules i per això ens sembla

que quan les classes d'educació moral són significatives per als alumnes, val la pena que tinguin aquests moments sistemàtics, que els donen l'oportunitat de parlar sobre els problemes que els afecten a ells i als seus iguals, perquè s'entrenen diferents capacitats morals, i perquè es conceptualitzen valors. Pensem que és important donar l'oportunitat per a treballar els valors, perquè creiem que s'han de viure però que també se n'ha de parlar sobre les vivències i aquestes classes són el moment de parlar-ne.

Creiem en la importància d'aquests moments específics d'educació moral i per això hem decidit estudiar-los, per tractar de conèixer-los, d'entendre'ls i comprendre'ls i així tractar també d'aportar suggerències i propostes que els puguin millorar.

* * *

El contingut de la tesi es divideix en nou capítols. En el primer capítol, "El disseny curricular en educació moral", describim una proposta de disseny curricular d'educació moral que ens serveix per a treballar en el dia a dia a l'escola i també ens permetrà familiaritzar-nos amb la manera en que s'integra l'educació moral a l'escola. A continuació, en el segon capítol, "Objectius de la investigació", desenvolupem en profunditat la finalitat que ha promogut aquesta investigació: descriure amb precisió què succeeix en les sessions en què es treballen valors, és a dir, a les classes de tutoria i conèixer com es desenvolupa el procés d'ensenyament i aprenentatge en aquestes. El tercer capítol, "Unitats d'anàlisi de la pràctica docent", planteja un recorregut teòric per aquells autors que han treballat en algun moment al voltant de les unitats d'ensenyament i aprenentatge. Per a realitzar aquest recorregut hem pres com a punt de partida les corrents psicològiques i culturals, la teoria de l'activitat i l'evolució d'aquestes fins a l'actualitat. També hem utilitzat estudis sobre el currículum i la seva posada en pràctica. El quart capítol, "Aproximació metodològica", presenta les raons que ens han portat a triar la metodologia etnogràfica i les diferents fases en què hem dividit la realització del treball.

A continuació, un cop presentada la recerca, exposarem els resultats de la investigació en una sèrie de tres capítols. Estan dividits per àmbits d'observació per tal de facilitar la lectura del document. El cinquè capítol, "Descripció del procés

d'ensenyament i aprenentatge a les classes de tutoria", fa referència als resultats obtinguts respecte l'observació de les sessions de tutoria. Com es plantegen les sessions de treball, a partir de quin tipus d'unitat de treball s'organitzen les sessions, quina duració tenen les unitats i els continguts que es treballen en aquestes sessions. El sisè capítol, "Anàlisi i descripció del procés d'ensenyament i aprenentatge a les classes d'ètica i d'altres àrees curriculars: les tasques", fa referència als resultats obtinguts respecte l'observació de les classes d'ètica, de medi social, de matemàtiques i de llengua catalana. A partir de quin tipus d'unitat de treball s'organitzen les sessions i temps de duració d'aquestes, la descripció minuciosa de totes les tasques detectades durant l'observació, les dades referides a les tasques detectades segons les matèries observades i l'agrupació de les tasques en famílies. El setè capítol, "Anàlisi i descripció del procés d'ensenyament i aprenentatge a les classes de tutoria: les activitats", fa referència als resultats obtinguts sobre les activitats en les classes de tutoria. Presentació de la distribució de les activitats en les sessions de tutoria i descripció minuciosa, una per una de totes les activitats detectades durant l'observació. El vuitè capítol "Propostes educatives per optimitzar les classes de tutoria" recull un seguit de recomanacions per als mestres i educadors que es disposin a treballar l'educació moral a les aules. Com preparar les diferents sessions, com portar a terme les diferents activitats programades per tal que no difereixen d'allò que havíem planificat, com plantejar la relació amb els alumnes i com assumir a posteriori el que succeeix a cada classe d'ètica i d'assemblea.

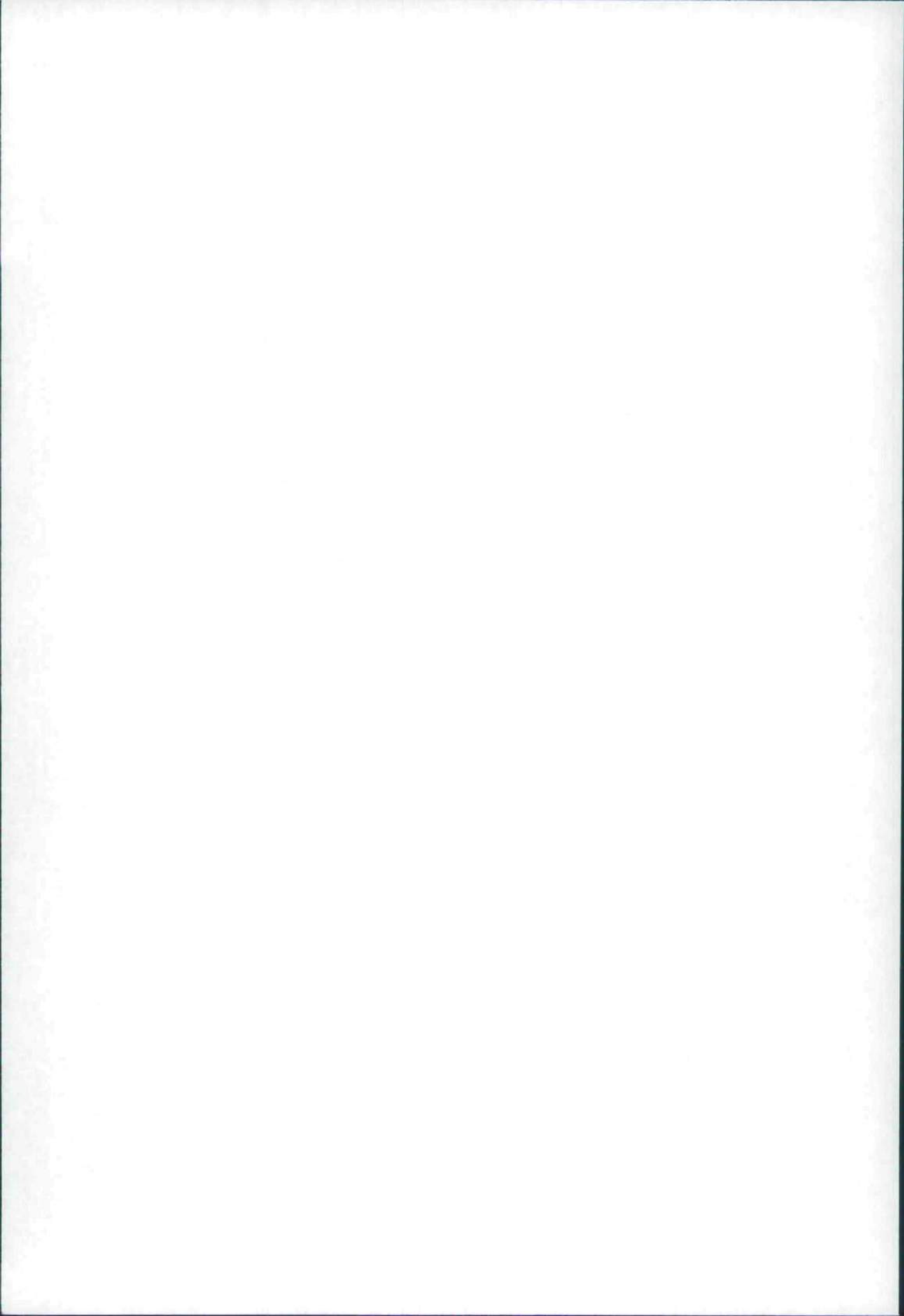
La tesi conclou amb el novè capítol, "Conclusions de la investigació", en el que analitzem els objectius proposats, els resultats obtinguts i exposem les perspectives de futur del treball.

* * *

En últim lloc, voldria afegir un comentari poc acadèmic però de gran significació per a l'autora, que no podria presentar aquesta tesi sense fer-ho. L'experiència viscuda durant tot el procés, l'aprenentatge compartit, la companyia i el treball en equip, no hauria estat possible sense vosaltres, gràcies Laura, Mònica i Xus. Però a qui he d'agraïr de tot cor l'experiència és al meu director, al mestre, a l'amic, al

Josep Mª Puig, qui ha dipositat en mi una confiança que ningú no havia posat abans, m'ha ensenyat el valor del treball compartit i ha fet possible aquesta tesi. Voldria agrair a l'escola Sant Miquel de Cornellà de Llobregat la gran acollida rebuda durant tot el temps que he estat *destorbant* la dinàmica de les seves aules, la paciència de les i els mestres i la naturalitat dels i les alumnes. De l'escola m'emporto molt més que aquest treball, una gran experiència educativa i formativa, un estil de vida. Moltes gràcies a tots. Finalment agrair el suport de la Universitat de Barcelona a través de l'Ajut als joves investigadors i l'Ajut per a finalització de tesi doctorals. Així mateix, agrair a la Fundació Jaume Bofill el suport donat a través d'una Beca complement i d'una Beca salari per a realització de tesi doctoral.

**I. EL DISSENY CURRICULAR EN
EDUCACIÓ MORAL**

La investigació que aquí presentem amb el títol “Anàlisi del procés d’ensenyament i aprenentatge en situació d’educació moral a primària i comparació amb altres àrees del currículum” té el seu origen en les contínues dificultats trobades en la posada en pràctica de l’educació moral. Després d’anys de treballar els valors a l’escola, ens adonem que tenim dificultats a l’hora de portar les planificacions a l’aula. Sembla que hi ha moltes diferències en quant a l’educació moral teòrica, aquella que pensem i planifiquem abans d’entrar a l’aula, i la pràctica, aquella que es dona quan estem a l’aula amb els alumnes, que ens permet seguir la planificació fins a un cert punt, perquè de tant en tant, i això és molt sovint, surgen aspectes nous que ens fan improvisar, o perquè simplement, sobre el paper és una cosa i al portar-la a terme amb uns alumnes concrets amb unes circumstàncies concretes n’és una altra ben diferent. Ens preguntem, doncs, què passa realment a l’aula? Què fa sovint que una bona preparació no sigui suficient? El currículum ens ajuda a solucionar aquestes dificultats o ens en posa més?

Partim doncs del currículum general de primària, pensem que malgrat tingui la intenció de contemplar d’una manera o d’una altra el tractament dels valors, queda tot molt enlaire. El currículum de cadascuna de les àrees de coneixement establertes és molt diferent a qualsevol que puguem pensar d’educació moral. Les bases, les finalitats, els continguts, tot és diferent i per tant cal anar més enllà i pensar en un disseny curricular d’educació moral que contempli les necessitats i la realitat de l’educació moral, que parteixi del currículum general però que sigui prou ajustat a l’educació moral com per poder facilitar als educadors un bon punt de partida.

El GREM, (Grup de recerca d'educació moral), en el que s'emmarca la nostra recerca, ha estudiat des de fa anys l'educació moral, des de punts de vista teòrics i pràctics. Què és l'educació moral, què pretén, quins temes tracta, com tenir-la en compte en el camp educatiu, com treballar-la a les escoles, com formar als mestres en aquest camp, a partir de quins materials poden treballar els alumnes. S'ha treballat abastament en la majoria d'aquests aspectes, però el que ens ocupa fa referència a com treballar l'educació moral a l'escola, en concret com els alumnes treballen a l'aula l'educació moral i com les mestres guien el procés d'ensenyament i aprenentatge dels valors. Ja fa uns anys, el GREM va fer una proposta de disseny curricular que aportava totes les dades al respecte. Nosaltres treballem a partir d'aquesta proposta i en concret ens hem centrat en la pràctica de l'educació moral, en com es dóna en el dia a dia a les aules, és a dir, a partir de quines metodologies treballem, amb quins continguts, i si realment podem controlar i planificar tot el que es treballa a nivell moral, en una classe de tutoria.

A continuació presentem de forma breu la proposta curricular en la que s'emmarca la nostra recerca, aportant les finalitats de l'educació moral, fent referència als continguts de l'educació moral, presentant els elements que participen en el procés d'ensenyament i aprenentatge de la moral segons aquesta proposta, com són els criteris metodològics, les activitats i recursos, el paper de l'educador i l'avaluació en l'educació moral i finalment aportant algunes idees al voltant dels materials curriculars d'educació moral.

1. Finalitats de l'educació moral

Al parlar d'educació moral podem fer-ho en un sentit ampli o en un sentit més estricte. En un sentit ampli, podem definir-la com a socialització. El seu objectiu és ajudar als educands a integrar-se en la seva comunitat. Per aconseguir-ho se'ls ha de dotar de les habilitats i del bagatge cultural necessaris per adaptar-se als codis morals establerts. Malgrat tot, entenem que l'educació moral no es redueix a la socialització, sinó que en ella es destaca també una vessant creativa, crítica i transformadora, pretén

que cada subjecte sigui l'autor de la seva pròpia història. En aquesta direcció apunta el sentit estricte de l'educació moral. Si l'entendem d'aquesta manera, podem afirmar que l'educació moral pretén col·laborar amb els i les alumnes per a que desenvolupin la seva intel·ligència moral i adquireixin la cultura moral necessària per enfrontar-se autònomament i dialògica a aquelles situacions que suposen un conflicte de valors o controvèrsia moral de forma que els sigui possible viure d'una manera justa, solidària i feliç.¹

En aquest sentit, hem de partir d'un model d'educació moral que consideri la consciència autònoma del subjecte com a primera condició per enfrontar-se moralment a la realitat; un model orientat a la construcció d'eines de deliberació i direcció moral; un model que no es limiti a reconèixer i construir la consciència autònoma i les eines metamorals universals, sino que es preocupi també de la construcció d'una personalitat moral inserta en una forma de vida concreta que capaciti l'individu per a conduir-se pràcticament davant les realitats morals amb les que s'encara.²

Partint d'aquest model descriptiu i normatiu caminem cap a una formulació gairebé operativa de les finalitats de l'educació moral. La formulació d'aquestes finalitats vol ser suficient general com per fer explícita la seva relació amb les propostes del model, però alhora vol ser suficient concreta com per permetre que es fixin els continguts i metodologies propis de l'educació moral. Veiem a continuació quines són les finalitats de l'educació moral:³

- Construir aquelles disposicions que configuren la consciència moral autònoma en tant que capacitat per a regular o dirigir per si mateix la pròpia vida moral.
- Adquirir criteris de judici que guiïn la producció de raons i arguments morals justos i solidaris, i fer-los servir rectament i habitual en les controvèrsies que impliquen un conflicte de valors.

¹ PUIG, J. i MARTIN, X. *La educación moral en la escuela. Teoría y práctica*. Barcelona, Edebé, 1998, p.25.

² PUIG, J. *La educación moral en la enseñanza obligatoria*. Barcelona, ICE-Horosi, 1995, pp.25-26.

³ PUIG, J. *La educación moral en la enseñanza obligatoria*. Barcelona, ICE-Horosi, 1995, pp.27-32.

- Desenvolupar les capacitats de comprensió crítica de la realitat personal i social de manera que sigui possible reconèixer i valorar el significat de les situacions concretes.
- Formar les disposicions necessàries per l'autorregulació que permetin dirigir per si mateix la pròpia conducta i construir formes comportamentals voluntària i reflexivament decidides.
- Adquirir la sensibilitat necessària per a percebre els propis sentiments i emocions morals, per acceptar-los críticament, i per fer-los servir en tant que components dels procediments de la consciència moral.
- Fomentar les competències dialògiques que predisposen a l'acord, a l'entesa i a l'autodirecció, així com a la tolerància i a la participació democràtica.
- Reconèixer i assimilar aquells valors morals que podem entendre com universalment desitjables.
- Conèixer tota aquella informació que tingui rellevància moral o pugui resultar formativa per la seva clara explicitació de valors.
- Construir una identitat moral complexa, oberta i crítica que delimiti un espai de diferenciació i creativitat personal en l'àmbit dels valors. Aquesta construcció suposa com a mínim un treball d'elaboració autobiogràfica, de diàleg democràtic i d'acció compromesa.
- Reconèixer i valorar la pertinença a les comunitats habituals de convivència, integrar-se participativament en elles i reflexionar críticament sobre les seves formes de vida i tradicions valoratives.

2. Continguts en l'educació moral

Després de presentar una proposta de finalitats de l'educació moral, hem de pensar com tractar d'assumir-les, a partir de quins continguts podem ajudar als alumnes a aconseguir-les. Els continguts educatius són les formes en les que cristalitza i es presenta la informació creada en els processos socioculturals. Considerem que entre els continguts crítics que l'educació moral ha de tractar haurien de figurar continguts que

expressen valors d'ampli consens o que posen de relleu realitats que solen oblidar-se o temes històrics i socials que narren el passat o el present de grups socials marginals; també continguts propis de cultures o sensibilitats diferents que permetin obrir processos de diàleg i comprensió mútua; continguts factuais que posin de manifest conflictes de valors o controvèrsies candents per als alumnes o per al conjunt de la societat, que els permeti la comprensió crítica, raonada i dialògica sobre tot allò.⁴

Abordarem la selecció de continguts en l'àmbit de l'educació moral amb la intenció de que contribueixin a superar les formes educatives merament reproductores i col·laborin en la creació d'una realitat millor. La preocupació pels continguts del currículum d'educació moral suposa desconfiar d'una educació basada exclusivament en el desenvolupament de les capacitats cognitives del subjecte. Al contrari, es tracta de fondre aquest desenvolupament amb l'aprenentatge d'elements culturals rellevants. D'aquesta manera s'obre de nou el problema de determinar, més enllà de les opcions personals, quins continguts són acceptables per a tots en una societat plural i democràtica.

Actualment, i des de l'aplicació de la Reforma educativa, entenem que és possible distingir entre continguts factuais i conceptuals, continguts procedimentals i continguts referits a valors, normes i actituds. En quant a l'educació moral ens sembla important senyalar que de cap manera els seus continguts poden reduir-se als valors, les actituds i les normes, sinó que molt al contrari l'educació moral suposa continguts de cadascun dels tres àmbits que s'han senyalat. És a dir, que l'educació moral no es refereix només a valors, sino també a fets, conceptes, procediments, actituds i normes. Respecte a tots aquests àmbits de contingut seleccionarem i organitzarem coneixements específicament morals. Els continguts propis de l'educació moral són:⁵

- Els continguts de fets i conceptes en l'educació moral contenen bàsicament dos grans blocs: els fets moralment controvertits, i els conceptes i teories àmpliament acceptades.

⁴ PUIG, J. *La educación moral en la enseñanza obligatoria*. Barcelona, ICE-Horosi, 1995, p.37.

⁵ PUIG, J. *La educación moral en la enseñanza obligatoria*. Barcelona, ICE-Horosi, 1995, pp.43-136.

Fets, conceptes i teories

- **Conceptes i teories àmpliament acceptats**
 - Significat i sentit de termes que designen valors i de conceptes propis del llenguatge moral.
 - Principis transversals de la moral: coneixements de si mateix, autonomia i diàleg.
 - Pensament ètic sistemàtic. Coneixement de les teories, dels temes i dels mètodes reflexius de l'ètica.
 - Declaracions, documents, lleis, personalitats i informacions íntimament relacionades amb valors desitjables. Coneixements que concretin aquests valors o expressin la seva ausència.
 - Convencions socials que regulen la relació entre les persones i comportaments cívics que faciliten la convivència.
- **Fets morals controvertits**
 - Conceptualització personal dels conflictes*
 - Desitjos, sentiments i problemes personals.
 - Problemes de relació amb els iguals.
 - Problemes de relació amb els adults
 - Problemes de relació amb l'entorn físic.
 - Problemes relacionats amb l'entorn humà.
 - Conceptualització social dels conflictes*
 - Problemes polítics.
 - Problemes econòmics.
 - Formes de violència relacionades amb la política.
 - Abusos i faltes per manca de responsabilitat.
 - Conflictes bèlics: armamentisme i pacifisme.
 - Injustícies degudes a les diferències.
 - Problemes socials de desadaptació, marginació i violència.
 - Problemes relacionats amb l'ús de la informació.
 - Límits ètics de la ciència i de la tècnica.
 - Problemes relacionats amb l'esport.
 - Problemes ecològics.
 - Problemes provocats per el conflicte entre drets.
 - Cultures juvenils i educació.
 - Problemes relacionats amb el Tercer Món.
 - Creences i religió.

Els fets moralment controvertits són els que impliquen un conflicte de valors i, a més, resulten de vital importància per als subjectes que se senten involucrats en ells. En alguns casos, es tracta de fets o situacions que estan àmpliament assentats en la consciència col·lectiva com a temes conflictius, problemes que una part notable de la societat sol discutir, que es tematitzen com a camps de controvèrsia en els que es produeix un debat col·lectiu, i sobre els que, sovint, es legisla amb voluntat d'equilibrar drets i punts de vista diferents. En altres casos, els fets moralment

controvertits fan referència a conflictes que existeixen únicament en la conducta o en el judici de subjectes particulars, ja que la col·lectivitat en el seu conjunt té establerta una posició àmpliament acceptada. Aquest és el cas dels conflictes propis del moment evolutiu per el que travessa el subjecte, o d'aquelles situacions en les que la persona adopta una perspectiva davant de problemes personals o socials que el conjunt de la societat no reconeix com a controvèrsies morals. Aquests últims són els que solen treballar-se com a temes transversals en el currículum general i que cal donar-los en tot moment la importància que requereixen.

Els continguts referents a conceptes i teories àmpliament acceptades inclouen el reconeixement i definició del concepte de valor, els conceptes permeten referir-se a aspectes i qualitats de la realitat moral, les teories morals de tipus estrictament filosòfic i les construccions normatives, com la Declaració dels Drets Humans, la Constitució d'un país o certs codis convencionals de conducta.

- Els continguts procedimentals s'estableixen a partir de les finalitats de l'educació moral que deriven dels trets de la personalitat moral. A partir de l'anàlisi de la intel·ligència moral, podem determinar quins continguts procedimentals són necessaris. Les aportacions de la psicologia i la sociologia, així com les formulacions filosòfiques ens poden ser de gran utilitat. Al seleccionar aquest tipus de continguts, s'han de seleccionar només aquells que siguin de naturalesa estrictament moral, prescindint d'altres que, malgrat el seu interès pedagògic, són destresses comuns a tota activitat intel·lectual o comportamental.

Procediments

- **Autoconeixement**
 - Construcció i valoració positiva del jo
 - Coneixement de si mateix
 - Integrar l'experiència biogràfica i projectar-se cap al futur
- **Coneixement dels altres**
 - Desenvolupament de la capacitat empàtica
 - Desenvolupament de la capacitat d'adopció de perspectives socials.
- **Judici moral**
 - Desenvolupament de la sensitivitat moral
 - Desenvolupament de la capacitat de raonar sobre problemes morals
 - Apropiar-se a una manera de raonament just i solidari (cura dels altres)

- **Habilitats dialògiques**
 - Desenvolupament de la capacitat per intercanviar opinions
 - Desenvolupament de la capacitat per raonar sobre el punt de vista dels altres interlocutors amb ànim d'entesa
- **Comprensió crítica**
 - Desenvolupament de les capacitats per adquirir informació
 - Desenvolupament d'habilitats per contrastar críticament els diversos punts de vista sobre la realitat
 - Desenvolupament dels elements motivacionals per a comprometre's en millorar-la
- **Presa de consciència**
 - Desenvolupament d'habilitats metacognitives que permetin conceptualitzar i regular els processos cognitius, conductuals i emocionals
- **Autorregulació**
 - Coherència entre el judici i l'acció moral
 - Adquisició d'hàbits desitjats
 - Construcció voluntària del caràcter moral

- Els continguts referents a valors, actituds i normes fan referència a aquells continguts de valor que gaudeixen d'un ampli consens, o bé que poden ser considerats com valors universals. Ens referim a valors àmpliament compartits que són desitjats al marge de les diferents opcions personals i de formes de vida, així com a les actituds i normes que s'en deriven. Aquest fet no suposa menysprear altres valors que, sense ser compartits de forma generalitzada, responen a legítimes opcions personals, però el tracte curricular d'uns i altres serà diferent. Per a determinar els valors d'ampli consens disposem de dos vies complementàries. La primera via parteix de la reflexió crítica sobre l'actualitat i sobre les aportacions de la pròpia tradició cultural i moral. La segona recull valors que es deriven dels continguts procedimentals i conceptuals, ja que es tracta de continguts que porten implícits valors bàsics i d'universal apetència.

Valors, actituds i normes

- Valors o criteris de judici universalment desitjables.
- Actituds coherents amb els valors universalment desitjables
- Normes coherents amb els valors universalment desitjables

Malgrat tot cal subratllar la dificultat de determinar els continguts concrets a treballar, sobretot quan aquests estan relacionats amb el context més proper als mateixos alumnes. Si ens fixem en els continguts de fets i conceptes i concretament en l'àmbit microètic, veurem que els continguts a treballar sorgeixen en el dia a dia a l'aula, a partir de l'experiència de convivència amb els iguals, de jugar-hi, de compartir coses, sentiments, afectes, i que tot aquest tipus de continguts no estan als manuals d'educació moral. Cal detectar els temes i treballar-los quan els alumnes els requereixen i per això cal estar a l'aguait, cal observar els alumnes i la seva convivència, cal estar atent. Aquesta part de continguts no consten enlloc, potser cal treballar perquè també constin als dissenys curriculars. Passa quelcom semblant amb els continguts de valors, actituds i normes. Sembla que està molt clar quins valors s'han de transmetre i potser no és tan clar. Cal tenir en compte el context en el que es troba l'escola i en el que viuen els alumnes, cal proposar des del projecte educatiu de centre els valors a treballar, cal reflexionar força sobre el tema i no pensar que ja estan escrits els valors a transmetre.

3. Criteris metodològics en l'educació moral

A continuació descriurem els components essencials del procés d'ensenyament i aprenentatge en l'àmbit de la moral, aquells mitjançant els quals els alumnes i les alumnes fan seus els diferents continguts morals i s'apropen a les finalitats proposades. Es tracta en definitiva d'aquelles activitats i recursos metodològics que fem servir a les aules, les actituds que han de manifestar els educadors i la manera d'avaluar l'ensenyament i aprenentatge moral.

Els criteris metodològics es refereixen a les estratègies, les tècniques i la metodologia que farà servir el docent per treballar el contingut de les unitats didàctiques amb els seus alumnes. A l'educació moral aquest és un aspecte que s'ha de tenir especialment en compte, doncs els criteris metodològics marquen un estil d'intervenció educativa i una manera de treballar els continguts que no són en absolut neutrals.

En primer lloc, considerem que la intervenció del professor en activitats d'educació moral s'ha d'orientar cap a la potenciació de tres principis metodològics

bàsics: la significativitat d'allò sobre el que es discuteix, el diàleg i l'autoconeixement. Amb el terme significativitat volem indicar el grau d'implicació dels alumnes en les discussions o activitats que es realitzen. La significativitat és un factor decisiu per aconseguir els objectius didàctics previstos inicialment. Respecte al diàleg, convé recordar que amb freqüència el contingut de l'educació moral gira al voltant de situacions conflictives, fet que afavoreix que surdeixin lectures, interessos, opinions i punts de vista diferents respecte a un mateix tema. El diàleg orientat cap a la comprensió i cap a l'aproximació entre postures divergents és un recurs que s'ha d'afavorir. Per últim, senyalem l'autoconeixement com un element clau en les sessions d'educació moral, entenent que qualsevol activitat hauria de potenciar la relació de cada educand amb si mateix, aportant-li informació significativa sobre la seva persona.

En segon lloc, és interessant considerar la riquesa que l'ús d'estratègies i metodologies variades pot proporcionar per aconseguir els objectius previstos. És important subratllar la importància d'utilitzar amb freqüència metodologies diferents, ja que cadascuna d'elles facilita un tipus d'aprenentatge i treballa de forma més intensa el desenvolupament de determinades capacitats.

En tercer lloc, remarcar que la seqüència dels continguts seleccionats, la seva distribució en les sessions de classe, l'ordre en el que es treballen o la relació entre les diferents activitats són factors importants que s'han de precisar per cada mestra en el moment de dissenyar la programació d'aula.

4. Activitats i recursos metodològics en educació moral

Les propostes d'activitats i feines de classe que es presenten als alumnes constitueixen un dels aspectes més rellevants de qualsevol proposta curricular. Més enllà de les finalitats i objectius que regeixen el currículum, i més enllà també dels continguts que es pretenen vehicular, les propostes concretes de treball són sempre allò amb el que s'enfronten els alumnes de manera immediata.

Els tipus d'activitat i els recursos metodològics que presentem constitueixen un conjunt de propostes de treball que, partint de certes finalitats ja fonamentades i fent

servir els continguts de l'educació moral que s'han establert, esperen provocar determinats processos d'ensenyament i aprenentatge que contribueixin a assumir els fins previstos. Per tant, en les activitats i recursos metodològics ha de convergir una fina atenció respecte de les finalitats educatives, la consideració curosa dels diferents continguts curriculars que es desitja treballar, i finalment els principis psicopedagògics que detallen la manera com poden movilitzar-se els dinamismes del procés d'ensenyament i aprenentatge. En les activitats i recursos metodològics es sintetitzen i operativitzen bona part de les línies teòriques que convergeixen en l'educació moral.⁶

Finalitats de l'educació moral i tipus d'activitat
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Adquisició de criteris de judici moral</i> <ul style="list-style-type: none"> - Discussió de dilemes morals - Exercicis de role-playing • <i>Desenvolupament de les capacitats de comprensió crítica</i> <ul style="list-style-type: none"> - Comprensió crítica - Mètodes socio-afectius • <i>Fomentar les disposicions per a l'autorregulació</i> <ul style="list-style-type: none"> - Exercicis d'autorregulació • <i>Reconèixer i assimilar valors universalment desitjables i informació moralment rellevant</i> <ul style="list-style-type: none"> - Exercicis de role-model - Construcció conceptual • <i>Construir la identitat moral</i> <ul style="list-style-type: none"> - Clarificació de valors - Exercicis autobiogràfics • <i>Reconèixer i valorar la pertinença a les comunitats de convivència</i> <ul style="list-style-type: none"> - Habilitats socials - Resolució de conflictes

Tot seguit presentem una selecció d'activitats i recursos per a treballar l'educació moral, que poden ajudar a preparar i realitzar les classes, encara que no siguin ni molt menys tots els que es poden fer servir. En la majoria de propostes que presentem, descriurem breument els objectius que pretenen i els passos a realitzar en la pràctica. Les activitats i recursos que presentem són: exercicis de construcció conceptual, exercicis de role-model, habilitats socials, clarificació de valors, discussió de dilemes morals, exercicis de role-playing, comprensió crítica, activitats informatives,

⁶ PUIG, J. *La educación moral en la enseñanza obligatoria*. Barcelona, ICE-HORSORI, 1995, pp.137-

enfoc sòcioafectius, exercicis d'autorregulació, exercicis autobiogràfics i resolució de conflictes.

Exercicis de construcció conceptual

Objectiu: Conèixer el significat dels conceptes de valor més rellevants

Moments de la construcció conceptual:

- Explicació: introduir als alumnes en el significat del concepte a aprendre
 - seleccionar el concepte
 - breu introducció al concepte (definició del valor)
 - treball dels alumnes amb el concepte
- Identificació: estudi del terme en relació a d'altres termes i valors
 - enumeració de raons a favor i valors que defensen (beneficis)
 - enumeració de raons en contra i valors que defensen (limitacions)
- Construcció del concepte: arribar a la comprensió plena i complexa
 - síntesi del treball anterior
 - introducció de nous elements (valors similars i valors en conflicte)

Exercicis de role-model

Objectiu: Transmetre valors i comportaments valuosos àmpliament acceptats i compartits.

Pasos en l'aplicació d'exercicis de role-model:

- Presentació del personatge: explicació de l'educador
- Preguntes preparatòries que garanteixin la comprensió del text
- Lectura i treball sobre el text: lectura en veu alta i subratllat individual
- Comentari col.lectiu: - cada nen/a explica què ha subratllat i per què
 - l'educador fa preguntes que ajudin a descobrir i transferir actituds
- Exercicis d'ampliació: - representació de la situació discutida
 - treballs sobre el personatge
 - dilemes morals

Habilitats socials

Objectiu: Intervenir educativament per implantar aquelles conductes i actituds considerades socialment com adients, així com per eliminar altres que es consideren inadequades.

Què és una conducta socialment habilitosa? Aquella que la persona emet en un context interpersonal per expressar els seus sentiments, actituds, desitjos, opinions i drets de forma directa, no violenta i sincera, alhora que respectuosa amb els seus interlocutors. Els camps de treball de les habilitats socials poden ser: Grups creats específicament per facilitar i provocar modificacions en el comportament del subjecte i l'aplicació escolar dels exercicis d'habilitats socials i la seva aplicació en relació a l'educació moral.

Pasos en l'aplicació dels exercicis d'habilitats socials:

- **Motivació:** - informar al grup sobre l'habilitat a treballar
 - el terapeuta explica en què consisteix l'habilitat
 - estimulació del grup per que estigui motivats en l'aprenentatge de l'habilitat
- **Modelatge:** aprenentatge mitjançant l'imitació, es mostra la conducta desitjada enfrontada a dues conductes no desitjades.
- **Representació de conductes:** - discussió sobre la conducta modelada
 - representació del comportament asertiu (per tot el grup)
- **Retroalimentació:** - anàlisi de la representació (conjunt i individual amb l'educador)
 - el reforç positiu augmenta la freqüència de la conducta
- **Generalització de l'ensinistrament:** s'ha de realitzar al llarg de tot l'exercici i consisteix en preveure situacions de la vida real a on els participants podran practicar l'habilitat apresca.

Clarificació de valors

Objectiu: Facilitar la presa de consciència dels valors, les creences i les opcions vitals de cada persona.

Procés de valoració:

- **Seleccionar els valors que ens semblen més oportuns:**
 - escollir lliurement els propis valors
 - partir d'un cert nombre d'alternatives per escollir
 - consideració de conseqüències previsibles
- **Apreci i estima dels valors escollits:**
 - estimar els valors escollits i considerar-los com a part de la pròpia existència
 - aprendre a afirmar i defensar els propis valors
- **Actuació d'acord amb els valors escollits:**
 - aconseguir que la conducta sigui el reflex dels valors adoptats
 - donar consistència a les conductes desitjades mitjançant la repetició

*Són exercicis de clarificació de valors: Preguntes clarificadores, frases inacabades i preguntes aclaridores, full de valors o preguntes clarificadores a propòsit d'un text. Són dinàmiques i exercici expressius (per treballar discussions en grup, diàlegs interpersonals o per obtenir nova informació) : Fulls de pensament, fulls de revisió, jocs d'entrevistes, jocs de selecció de trets representatius i treballs amb fotografies.

Discusió de dilemes morals

Què és un dilema? Una història breu que planteja un conflicte de valors, la solució del qual resulta difícil donat que obliga a optar raonadament entre alternatives i valors que en certa manera resulten desitjables.

Requisits per confeccionar un dilema: Definir amb claredat l'àmbit del dilema, definir un protagonista, proposar una elecció, plantejar temes morals, preguntar el que *hauria* de fer el protagonista i per què?, formular altres preguntes i dilemes alternatius

Objectiu: Crear conflicte o incertesa en cada alumne i entre ells, així com ajudar-los a restablir l'equilibri en un nivell superior de judici moral.

Pasos de la discusió de dilemes morals:

- Presentació del dilema
 - Explicació i preguntes del mestre
 - Lectura individual del dilema
 - Lectura en veu alta del dilema
 - Aclariment dels dubtes
 - Explicació del conflicte en primera persona
- Adopció d'una primera postura personal i primera discusió amb els companys
 - Contestar de manera individual i escrita la pregunta que formula el dilema
 - Sondeig general d'opinions
 - Ronda d'intervencions per expressar i justificar la opinió
- Discusió del dilema en petits grups
 - Tractar de clarificar les pròpies opinions i fer-se entendre pels altres
 - El mestre va passant per els grups i si cal clarifica i centra la discusió
 - Posada en comú del treball en grups i debat
 - Els alumnes que han canviat d'opinió expliquen els seus motius
- Nova reflexió individual sobre el dilema i la seva discusió
 - Tornar a escriure l'opinió afegint noves idees i raons
 - Síntesi del contingut i anàlisi del procés personal portat a terme durant la discusió

* Quan la recuperació de l'equilibri i la seguretat és progressiva suposa l'adquisició de formes de raonament moral més complexes que les anteriors: s'haurà assolit un estadi de judici superior. La crisi que suposa el conflicte haurà propiciat el desenvolupament del judici moral.

Exercicis de role-playing

Objectiu: Facilitar el desenvolupament de la capacitat per a posar-se en el lloc d'altres persones, per a comprendre-les i aconseguir una correcta percepció dels conflictes de valor.

Pasos en l'aplicació d'exercicis de role-playing:

- Creació d'un clima adient: el mestre ha de propiciar la màxima participació i confiança
- Preparació de la dramatització i assimilació dels rols:
 - l'educador explica les normes i passos a seguir
 - l'educador explica la història i concreta l'escena a treballar
 - els actors surten de l'aula per preparar l'actuació
 - l'educador informa i prepara als observadors
- Realització de la dramatització
- Anàlisi de la dramatització i debat sobre els aspectes més interessants
 - posada en comú de les diferents sensacions dels actors i observadors
 - mestre com moderador: molt important per a un debat de qualitat

Comprensió crítica

Objectiu: Reconèixer el caràcter contextual dels conflictes, el paper de les emocions, l'autonomia relativa de l'acció i la influència dels àmbits institucionals a la reflexió moral.

Supòsits de la comprensió crítica:

- posició participativa del alumnes
- diàleg real o virtual entre tots els implicats per contrastar la validesa de les raons donades
- diàleg i enteniment crític

Procés de confrontació i anàlisi de valors:

A partir d'un tema controvertit se segueixen sis procediments d'anàlisi de valors i sis de resolució o reducció dels conflictes de valors que hagin aparegut:

- Identificar i clarificar els valors implicats en el temes controvertits, i reduir les diferències en la interpretació i clarificació de tals valors.
- Aportar fets significatius per a la consideració dels valors enfrontats i reduir les diferències en quant a la significació de tals fets.
- Valorar la veritat dels fets significatius i reduir diferències entre les diferents valoracions del que és verdader.
- Clarificar la rellevància dels fets i reduir les diferències en quant a la consideració de quins fets són els més rellevants.
- Intentar prendre una decisió sobre quins valors permeten orientar més justament els fets controvertits i reduir les diferències entre les diferents decisions.
- Avaluar les conseqüències de l'aplicació del valor acceptat com més idoni per abordar el tema de controvèrsia i reduir les diferències en quant a l'acceptabilitat o no de tal valor.

Com treballar la comprensió crítica:

- Ensenyament de l'escriptura crítica: - consideració de textos ja redactats
- treball a partir de la pròpia redacció
- Hipòtesi i comprensió crítica: investigació sobre temes socials
- Confrontació de textos i diàleg de veus: parlar sobre un tema controvertit, treball amb textos que continguin diferents opinions, debat i reflexió personal i escrita.
- Ciències socials, docudrames i notícies periodístiques (comprensió argumentativa)
- Anàlisi de conflictes
- Comprensió crítica:
 - Aproximació narrativa: conte tradicional i fantàstic, novel·la moderna, diàleg a partir d'un text
 - Explicar les pròpies històries

Activitats informatives

Objectiu: Garantir l'accés a tot aquell coneixement que per motius diversos considerem que s'ha d'incloure en un currículum d'educació moral.

Continguts morals:

- declaracions, documents, lleis i personalitats que expressen valors universalment desitjables
- conceptes de valor i teories ètiques
- convencions socials

* Ens trobem davant d'un procés de transmissió que fa la tasca informativa dels educadors, que han de presentar aquells coneixements que considerin moralment rellevants, i també la tasca activa i constructiva dels alumnes que, convenientment ajudats per els educadors, hauran de fer seus i donar vida a aquests coneixements.

Enfocs sòcioafectius

Què són? Es tracta de procediments metodològics que partint d'un treball sobre la sensibilitat pretenen globalitzar l'aprenentatge d'allò moral mitjançant la vinculació de les emocions, la reflexió, les actituds i el compromís personal.

Objectiu: Treballar sobre els sentiments i les emocions dels alumnes, reflexionant sobre les qüestions que els afecten i adoptant actituds i compromisos personals d'acord amb els sentiments experimentats i les opinions.

Pasos en l'aplicació dels exercicis sòcioafectius:

- Creació d'un clima de classe adient: - relacions normals entre els components de grup
- sintonia entre grup i mestre
- Plantejar i desenvolupar l'activitat: - el mestre explica l'activitat
- realització de l'activitat: asumpció de papers
- Discussió sobre el que s'ha viscut: - preguntes sobre l'experiència
- posada en comú de les sensacions individuals
- Transferir les adquisicions a altres realitats

Exercicis d'autorregulació

Objectiu: Construir la capacitat de guiar la pròpia conducta d'acord a objectius, criteris, models o valors considerats com desitjables.

Fases de l'autorregulació:

- Determinar criteris valuosos: establir el conjunt de criteris que conduiran el procés
- Autorregulació espontània: no exigeix un pla d'acció detallat i preelaborat
- Presa de consciència de l'àmbit conductual conflictiu
- Autoobservació: - determinar l'àmbit conductual que es desitja observar
- seleccionar la conducta concreta que es desitja observar
- buscar un mètode de registre adient a l'edat i aprendre a usar-lo
- registrar l'aparició de la conducta
- disposar en forma de gràfics els resultats
- Autoavaluació: - analitzar i comentar els resultats obtinguts durant el procés d'observació
- comparar els resultats amb els objectius concrets que es desitjen assumir
- comprovar la distància que separa els resultats dels objectius desitjables
- establir nous objectius concrets i seqüenciar-los
- Disseny i aplicació de plans d'acció: - establir la nova conducta que es desitja adoptar
- autocontrolar els estímuls antecedents
- prendre compromisos a través de l'ús de contractes
- usar les autoinstruccions verbals
- Autoreforç: - seleccionar reforços adients a cada persona
- definir el tipus de canvi conductual
- assajar mitjançant exercicis de simulació la pràctica del reforç
- donar els reforços tant ràpidament com sigui possible
- revisar la pràctica de l'autoreforç per corregir els errors
- Aprendre a regular l'autoregulació: - procés recolzat en l'ajut extern de l'educador
- lenta transferència de l'educador a l'alumne

Exercicis autobiogràfics

Objectiu: Elaborar la identitat personal en tant que història de la pròpia existència vital.

Procés:

- Promoure l'autoconsciència mitjançant la redacció d'un text que obligui al subjecte a reflexionar sobre el seu passat, present i futur.
- Promoure l'obertura que permeti compartir amb el grup l'experiència que ha escrit.
- Promoure una visió alternativa de la biografia personal de manera que es puguin reinterpretar les experiències del passat de la manera més favorable possible sense perdre la veracitat.

Exercicis:

- Es forma un grup de 10 persones i treballen 8 ó 9 sessions
- Educador: - organitza les tasques i decideix els temes
- crea un clima de grup càlid que faciliti l'obertura dels membres
- condueix el treball en grup evitant imposicions o coaccions
- Estructura sessions: - Informació sobre l'escriptura autobiogràfica i la seva aplicació
- Comentari sobre les dificultats trobades al moment d'escriure
- Lectura d'escrits en parelles o grups petits i comentari
- Lectura en gran grup i comentaris valoratius
- En casos en que no és aconsellable portar a terme sessions específiques és possible introduir en les tasques habituals d'educació moral alguns exercicis puntualment autobiogràfics.

Ressolució de conflictes

Objectiu: Ensenyar a solucionar les dificultats de relació amb els altres, a enfrontar-se a situacions de crisi personal i donar valor moral als procediments que ajuden a lograr aquestes finalitats.

Pasos en la resolució de conflictes:

- Creació d'un clima i unes predisposicions personals que facilitin la resolució de conflictes: requereix intervenir en els següents àmbits:
 - Afirmació personal i autoapreci
 - Cultiu de la confiança mútua
 - Desenvolupament de les capacitats de compartir sentiments, informació i experiències
 - Construcció d'una comunitat que protegeixi i recolzi als seus membres
 - Aprenentatge dels medis per a la resolució de conflictes
 - Adopció d'una actitud positiva i optimista en front la vida
- Orientació positiva davant del problema: - reconeixement del problema
- calmar-se per enfocar correctament el problema
- Definició del problema: - delimitar i formular el conflicte
- descriure la situació problemàtica
- presa de consciència de les característiques del problema
- comunicar tota aquests aspectes als participants del problema
- Generar alternatives per a solucionar el problema
- Avaluar les alternatives i prendre una decisió
- Aplicar la solució adoptada
- Avaluar els resultats

* Aquests passos poden estar al cap del mestre i permetre-li mediar en situacions escolars de conflicte, però a més poden ser també ensenyats als alumnes per a que de manera autònoma puguin aplicar-los quan ho precisin.

5. Paper de l'educador en l'educació moral

L'actitud que els docents i els centres educatius prenen davant dels seus alumnes quant a qüestions socialment conflictives és un dels aspectes clau en qualsevol proposta d'educació moral. És un tema sobre el qual es fa difícil precisar una formulació clara i definitiva que permeti donar resposta a totes les situacions possibles⁷.

Una primera actitud davant la qüestió defensa la conveniència que el mestre o la mestra es mantingui neutral davant les discussions que sorgeixen a l'aula i els temes que són debatuts a classe. El respecte a l'opinió de l'alumnat, la sospita que l'aportació de la mestra no serà mai considerada com una més o motius pedagògics de diferent naturalesa acostumen a ser arguments que es fan servir per legitimar posicions neutrals en la intervenció dels educadors. En segon lloc ens trobem amb aquelles actituds que consideren que l'educador s'ha de comprometre en la defensa dels valors que considera desitjables, i que ho ha de fer davant de les persones que està educant i de les quals és responsable. L'autenticitat, la lleialtat als alumnes i també qüestions relacionades amb l'eficàcia educativa són alguns dels motius principals per creure que la mestra ha d'implicar-se obertament en els temes conflictius que són discutits a classe.

Si entenem que les dues postures tenen part de raó i que els arguments que aporten l'una i l'altra són acceptables, compartirem la idea que l'educació moral no n'ha d'excloure cap, sinó que ha d'intentar establir els criteris que ajudin a definir en quins casos o en quines circumstàncies una posició compromesa és més convenient que una de neutral, o viceversa.

Per tal d'establir els criteris de decisió cal considerar com a element clau els valors que entrin en joc en la discussió. Hi ha valors àmpliament desitjables independentment de les creences personals, posicions ideològiques o formes de vida, que la majoria de la gent podria compartir, com els Drets humans. Entenem que els mestres no han de romandre neutrals davant d'aquest tipus de valors. Els alumnes i les alumnes haurien de saber que els seus educadors i l'escola en el seu conjunt estan a favor d'aquests valors i s'hi senten compromesos. De la mateixa manera que s'han de sentir compromesos en la denúncia d'aquells contravalors que posen en perill o neguen

els valors d'ampli consens. La violència, el racisme, l'abús de poder o la discriminació en són exemples. Així doncs, tant si és per potenciar els valors universalment desitjables com per rebutjar els contravalors, advoquem per una presa de posició i una actitud compromesa dels educadors i els centres educatius.

Tanmateix, sovint els debats que tenen lloc a les aules escolars tracten de qüestions en què apareixen problemes que generen opinions i punts de vista diferents, o al voltant de situacions en les quals es posen de manifest diversos interessos i preferències individuals. En definitiva, es tracta de discussions on els valors que es debaten depenen de decisions personals no generalitzables. Són valors no contradictoris amb els valors àmpliament compartits, però l'adopció dels quals depèn d'opcions personals. En les discussions referents a aquest tipus de valors, creiem que és apropiat que el professor mantingui una actitud neutral, sense que manifesti quina és la seva posició. Aquest és el cas de discussions sobre certes formes de vida, decisions professionals, adhesions polítiques o maneres de viure la sexualitat. Això no vol dir que mai no pugui manifestar la seva opinió, o que davant de la demanda explícita dels alumnes sempre respongui amb silenci, però en qualsevol cas haurà de considerar si realment val la pena prendre posició a favor d'una o altra actitud o si és millor que la seva intervenció tingui un caràcter més procedimental, i es limiti a afavorir el diàleg entre els seus alumnes.

Independentment del tipus de valors que entren en joc en la discussió, hi ha altres factors que també han de ser considerats en l'adopció d'una actitud compromesa o d'una actitud neutral de l'educador davant dels alumnes. Es tracta d'elements que poden servir d'indicadors a l'hora de decidir quina posició és més convenient en cada situació concreta. Ens referim a factors com ara l'edat dels alumnes, el grau d'implicació personal que aquests tenen pel que fa al tema que es discuteix, el grau de compromís personal de l'educador respecte dels valors que entren en conflicte en el debat, el nivell de dependència o d'autonomia que tenen els alumnes respecte el mestre, o l'existència o no d'una demanda explícita de l'educand a l'educador. Són factors que, més que no pas fixar si s'ha de manifestar o no la pròpia opinió pel que fa a qüestions socialment

⁷ TRILLA, J. *El profesor y los valores controvertidos*. Barcelona, Paidós, 1992.

controvertides, pretenen ajudar al professorat a plantejar-se quin tipus d'intervenció ha de dur a terme amb els alumnes i les alumnes.

6. Avaluació en l'educació moral

L'avaluació en educació moral acostuma a suscitar més controvèrsia que en qualsevol altra matèria acadèmica. Probablement això és degut al fet que sovint es tendeix a confondre l'avaluació de l'educació moral amb l'avaluació de la moralitat de l'alumne. L'avaluació en educació moral es centra bàsicament en l'avaluació de disposicions morals. No estem considerant, doncs, l'avaluació sobre el contingut de les opinions dels alumnes a propòsit de temes controvertits que són discutits a classe. No obstant això, som conscients que a la pràctica aquesta distinció és més difícil del que aquí es planteja, i que mantenir-la cada dia a les aules requereix una sensibilitat aguda per part del mestre, juntament amb una actitud de profund respecte envers els seus alumnes.

L'avaluació en educació moral⁸ ha de tenir present que no són només els alumnes els que seran avaluats respecte dels èxits personals, sinó que s'ha de contemplar una avaluació de tots els elements que intervenen en els processos d'ensenyament i aprenentatge, com serà l'avaluació de les unitats de programació i del procés d'aplicació de les activitats, els continguts i les metodologies, l'actuació del professorat i també l'avaluació del clima escolar. Es tracta d'avaluar el conjunt del procés educatiu, en totes les seves dimensions, d'una forma sistemàtica i contínua per obtenir informació qualitativa que possibiliti una progressiva reorientació i optimització del mateix, i de la realitat educativa en la seva globalitat.

Cal destacar, també, que l'avaluació, sobretot en educació moral, ha de ser contínua i formativa: el seu objectiu és orientar el procés d'aprenentatge i servir d'ajuda per introduir les modificacions necessàries en el pla previst inicialment. Entendre-la d'aquesta manera ens durà a relativitzar l'avaluació com el moment final d'un procés, i

⁸ CARRILLO, I. "Educación moral y currículum. Una propuesta para el ciclo superior de primaria". Tesis doctoral, 1995.

a considerar-la com a instrument imprescindible per a la millora contínua de la dinàmica de grup i de l'aprenentatge que va desenvolupant cada alumne. Ha de ser un model d'avaluació que contempli l'avaluació inicial, formativa i sumativa. L'avaluació inicial ha de permetre establir objectius i continguts, i el disseny d'activitats, a partir del coneixement de la realitat, de les capacitats i experiències de l'alumnat, així com del context i dels mitjans dels que es disposa. L'avaluació formativa és essencial en una avaluació progressiva que té lloc durant tot el procés educatiu, i que respon a una concepció de l'ensenyament i de l'aprenentatge que considera que aprendre és un llarg procés a través del qual l'alumne va reestructurant el seu coneixement a partir de les activitats que porta a terme. L'avaluació sumativa integra i complementa un procés d'avaluació cíclica que busca la millora i el progrés continu. Aquesta s'ha de plantejar com a síntesi dels resultats de l'avaluació progressiva, és a dir, ha de constituir un balanç del nivell assolit per els alumnes, a nivell grupal i individual, així com l'eficàcia de tots els elements del procés educatiu.

Així mateix, l'avaluació haurà de combinar de manera adient l'avaluació dels resultats o productes d'aprenentatge i de les maneres d'actuar i comportar-se. Martínez⁹ es decanta per avaluar les accions i conductes per a continguts procedimentals i actitudinals de caràcter individual i l'avaluació de resultats i conductes per a continguts informatius, procedimentals i actitudinals de caràcter social i convivencial.

7. Materials en l'educació moral

Hem dedicat els epígrafs anteriors a presentar una proposta curricular d'educació moral. Malgrat això, ens queda una part important, la part més pràctica, a través de la qual es vehicula tota la proposta curricular, els materials amb els que treballar a l'aula. Parlem de materials educatius per referir-nos a qualsevol dispositiu pedagògic, des d'un vídeo fins a un joc de taula, passant per l'àmplia gamma de materials escrits i de llibres de text, que, gràcies a les tasques docents i discents que proposen, acaben facilitant la

⁹ MARTÍNEZ, M. "La evaluación en educación moral" a *Aula de Innovació educativa*, Barcelona, 1993, nº16-17.

tasca dels educadors i l'aprenentatge dels alumnes. Els materials per a l'educació en valors tenen com a única peculiaritat pròpia la voluntat de treballar a partir de continguts referits a valors i fer-ho amb la intenció de formar la personalitat moral dels alumnes que els fan servir.¹⁰

Els materials són, doncs, l'última baula abans de la pràctica escolar. Aquest factor té una importància especial: la de configurar i a vegades determinar la pràctica educativa de forma quasi irreversible. Degut a la posició que ocupen en el procés de reflexió i acció educativa, els materials curriculars determinen d'una manera gairebé definitiva l'activitat escolar. Tan sols una intervenció decidida i creativa de l'educador en la seva tasca diària pot modificar el camí que solen marcar les propostes i les activitats que presenten els materials. En els materials cristalitzen i s'expressen les opcions teòriques del disseny curricular, però a més en els materials es troben les pautes que fixen la relació educativa de forma molt intensa. Aquestes característiques fan que els materials curriculars es vegin alhora com un element dependent de les decisions teòriques, però també com un element que orienta amb indubtable fermesa la pràctica educativa.¹¹

Fem un pas endavant i plantegem-nos ara els espais educatius per als que estan pensats els materials d'educació moral. Seguint les propostes dels últims anys i l'experiència de les persones i dels grups que els han dissenyat, s'hi pot detectar una varietat notable d'opcions. Semblen prevaler els materials pensats per a cobrir algun dels temes transversals que es proposen al currículum de primària. Malgrat tot, la manera de preveure'n la utilització escolar és, però, molt variada. En uns casos realment hi ha planificat un tractament transversal de la temàtica de valors a través de les àrees del currículum. En uns altres casos, en canvi, es pensa fer-ne un plantejament més específic i destinar-hi algun període escolar en exclusiva, bé sigui mitjançant setmanes monogràfiques, crèdits de síntesi o fins i tot crèdits de lliure elecció. És habitual també trobar materials que tracten d'un tema transversal o de valors i preveuen afegir alguna unitat didàctica al conjunt de tasques pròpies de les altres matèries, o bé afegir activitats independents a les unitats pròpies de cada àrea curricular. Són opcions diferents que

¹⁰ MARTÍN, X., PUIG, J. *Materials d'educació en valors*. Barcelona, Fundació de Serveis de Cultura Popular, 1996, p.7.

permeten adoptar el model que s'adigui millor amb les possibilitats de cadascú. D'altra banda, molts materials poden tenir un ús ben determinat en les hores destinades a tutoria, tant en l'educació primària com en l'educació secundària. La varietat de materials que es poden emprar en aquestes estones és molt gran, però a més, podem afirmar amb claredat que hi ha tota una gamma de materials específicament pensats per a ser usats en la tasca tutorial. També trobem un nombre representatiu d'obres destinades a facilitar l'educació ètica vista des d'un vessant netament filosòfic. Així mateix, hi ha obres més pensades per a crear un clima escolar obert, càlid i cooperatiu¹².

La varietat de materials que podem trobar al mercat és molt gran, i serveixen per satisfer necessitats i usos molt diversos. A continuació oferim les dades d'alguns materials curriculars d'educació moral desenvolupats pel GREM, aquells amb què solem treballar amb més freqüència o que s'han elaborat més recentment.

En primer lloc podem citar el *Transversal. Educació moral 6-16*¹³. És una eina per treballar l'espai de valors en l'educació obligatòria. Pretén desenvolupar en els nois i les noies les capacitats pròpies de la consciència moral autònoma i contribuir a la construcció de maneres de viure individuals i col·lectives més justes, solidàries i felices. Un altre, de recent creació és *A mida. Materials d'educació en valors per a fer de tutor/a a l'ESO*¹⁴. És una eina per a treballar la intel·ligència moral, en la mesura que les capacitats que la integren estiguin més desenvolupades els joves es trobaran més ben preparats per tal d'afrontar situacions conflictives, i prendre les decisions que considerin correctes. Altres són *Guías Praxis: Ética y educación en valores*¹⁵ i *Tutoria. Técnicas, recursos y actividades*¹⁶.

Malgrat tot, aquestes quatre obres no són significatives del global de materials que es poden trobar al mercat actualment. Podem trobar un recull dels materials d'educació

¹¹ PUIG, J. *La educación moral en la enseñanza obligatoria*. Barcelona, ICE-Horsori, 1995, p. 282.

¹² MARTÍN, X. i PUIG, J. *Materials d'educació en valors*. Barcelona, Fundació de Serveis de Cultura Popular, 1996, pp.8-9.

¹³ GRUP DE RECERCA EN EDUCACIÓ MORAL (GREM), *Transversal. Programa d'Educació Moral 6-16*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1994.

¹⁴ PADRÓS, M., RUBIO, L., MARTÍN, X., PUIG, J.M., TRILLA, J. *A mida. Materials d'educació en valors per fer de tutor/a a l'ESO*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 2002. (CD-Rom).

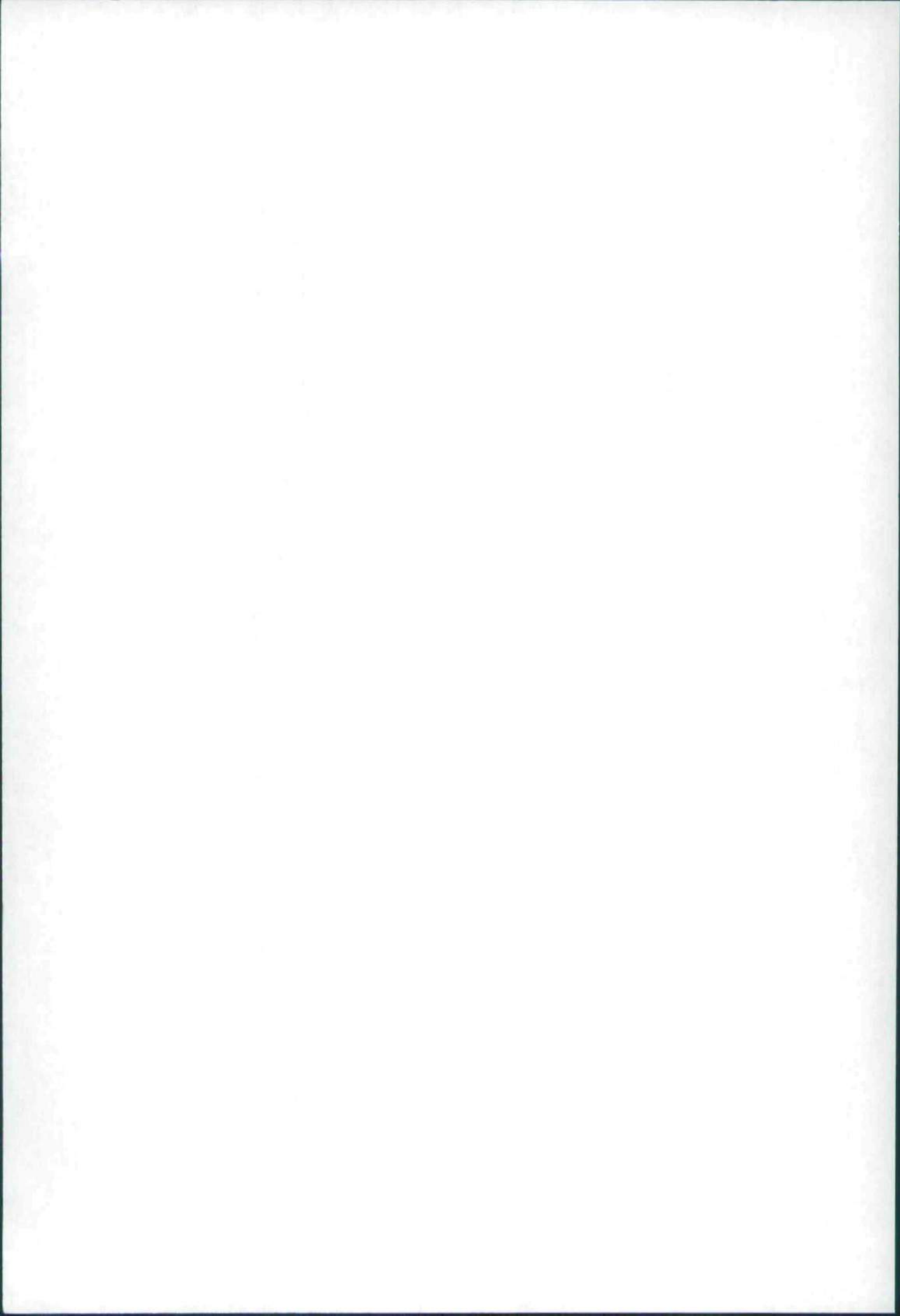
¹⁵ PAYÀ, M., BUXARRAIS, M.R., MARTINEZ, M. *Guías Praxis. Ética y educación en valores*. Barcelona, Cisspraxis, 2000.

¹⁶ MARTÍN, X., PUIG, J.M., PADRÓS, M., RUBIO, L., TRILLA, J. *Tutoria. Técnicas, recursos y actividades*. Madrid, Alianza editorial, 2003.

moral en vigor actualment en un llibre publicat per la Fundació de Serveis de Cultura Popular, al 1996, anomenada *Materials d'educació en valors*.

Un cop presentada la proposta de disseny curricular d'educació moral només cal portar-la a terme, desenvolupar-la fins al tercer nivell de concreció, aquell en que el disseny curricular es porta a l'aula i es treballa a la pràctica amb els alumnes. Aquest pas, que sovint té força dificultats en el currículum general, encara en té més en el d'educació moral. Després d'anys de treballar l'educació moral en aules de primària, certifiquem que existeix una dificultat afegida al portar les planificacions a l'aula. La posada en pràctica d'allò que s'ha programat en el claustre no sol funcionar com s'havia previst. Ens preguntem perquè? Ens preguntem si l'experiència acumulada no ens serveix per salvar aquest obstacle i la resposta és que no sempre. Ens hem decidit, doncs, a investigar què passa a les aules, perquè trobem tantes dificultats en la pràctica de l'educació moral? I els resultats d'aquesta investigació són les pàgines que segueixen, on hem plantejat el problema a nivell teòric, hem fonamentat conceptualment les nostres idees, hem anat a l'escola a observar les aules de primària durant les classes d'educació moral i hem obtingut els resultats que presentem.

II. OBJECTIUS DE LA INVESTIGACIÓ

En el capítol que presentem a continuació exposarem els objectius de la investigació que porta el títol “Anàlisi del procés d’ensenyament i aprenentatge en situació d’educació moral a primària i comparació amb altres àrees del currículum”. Aprofundir en els objectius del treball ens ajudarà a entendre fins a on volem arribar i a millorar la difusió que fem dels nostres resultats. En primer lloc, farem una aproximació als interrogants i finalitats que ens ha presentat la investigació i, en segon lloc, exposarem els objectius de la mateixa.

1. Interrogants i finalitats de la recerca

El treball que presentem pretén estudiar la pràctica de l’educació moral, és a dir, com es porta a terme el dia a dia de les classes en les que es treballen el valors.

Partim de la idea de que és en la interacció entre mestres i alumnes, ja sigui a nivell individual o de grup-classe, on es produeixen els processos de canvi personal, on existeix una influència moral i educativa, i per tant aquest és el moment clau a estudiar per tal de poder descriure quines són les unitats d’ensenyament i aprenentatge que s’utilitzen per tal de treballar la moral.

Pensem que és a classe on es dona de forma prioritària l’educació moral. A les classes d’educació moral es treballa a partir de programes concrets que utilitzen diferents tècniques en la seva posada en pràctica. És a dir, que s’organitza d’una manera conscient allò que es treballarà i com es vol treballar. Ens adonem, però, que a l’hora de la veritat es dona una reformulació dels programes i dels mètodes a l’entrar a l’aula. Per

tant el què ens interessa estudiar és què passa a l'aula, com es treballa l'educació moral a l'aula, i a més a més què passa allà on es treballa bé l'educació moral, en bones condicions. Volem descriure amb precisió què succeeix en les sessions en què es treballen valors, és a dir, a les classes d'ètica i volem conèixer com es desenvolupa el procés d'ensenyament i aprenentatge en aquestes.

En concret el que es pretén és fer un anàlisi, és a dir, examinar quelcom en profunditat, considerant les parts que el formen per tal de poder-les distingir i descriure amb el màxim detall i així poder conèixer-lo millor. Mitjançant l'anàlisi ens acostem, ens apropem a l'objecte d'estudi, el veiem millor i ens familiaritzem amb ell, no en barregem les parts, d'aquesta manera podem saber-ne més, descriure i definir amb major exactitud.

Fer un anàlisi del procés d'ensenyament i aprenentatge, és a dir, d'allò que succeeix a l'aula, del que fan els alumnes per aprendre i els mestres per ensenyar, de manera conjunta o independent. Entenem que no sempre estan interaccionant, que hi ha moments en que els alumnes aparentment no fan res, poden estar escoltant, i de la mateixa manera hi ha moments en que la mestra sembla que no faci res i potser observa i avalua, però també hi ha molts moments en què la interacció és clara. Són elements a tenir en compte quan parlem del procés d'ensenyament i aprenentatge tant els alumnes com els mestres però també l'aula on es troben, els materials que utilitzen, els continguts i finalitats que es treballen.

Analitzar en situació d'educació moral a Primària, vol dir que ens centrem en les sessions de tutoria, en les que es treballen de manera específica els valors a partir de classes d'ètica i assemblees de classe. Què ho fem en un centre en que les citades situacions d'educació moral es donen en condicions òptimes i es treballen a consciència i per això les estudiem. I ho fem a Primària perquè a l'escola hi ha més tradició en el treball dels valors en aquesta etapa educativa i per que el GREM també s'ha dedicat tradicionalment més a aquesta etapa i per tant en tenim més coneixement.

I finalment comparar l'anàlisi feta amb altres matèries curriculars, perquè la comparació és una molt bona manera per entendre i conèixer com és una cosa. A partir de la comparació obtenim semblances i diferències que ens apropen més al coneixement sobre l'objecte d'estudi i ens faciliten la seva comprensió. En el nostre cas hem utilitzat

la comparació durant el treball d'anàlisi per conèixer com es treballa a l'aula en les diferents matèries observades i analitzades i també l'hem utilitzat per tal de determinar si es donen semblances i diferències en la manera de treballar a l'aula l'ètica i les altres matèries, així poder entendre millor quines són les peculiaritats de l'ètica, si és que té alguna cosa de peculiar.

2. Objectius de la tesi

A continuació describim totes les actuacions que està previst realitzar per tal de portar a terme la finalitat del treball que acabem d'explicar. Ens hem proposat cinc objectius que pensem ens ajudaran en el procés d'aproximació cap a la finalitat plantejada i hem pautat els diferents passos a seguir durant tot el procés. Els presentem tot seguit.

- a) Determinar i definir uns conceptes que ens serveixin per analitzar les sessions de tutoria i de les altres matèries curriculars.
 - Determinar quins conceptes podem utilitzar per tal d'analitzar les sessions de tutoria i d'altres matèries curriculars, definir i pensar la seva adequació amb el material emprat.
 - Determinar conceptes que ens ajudin a distingir els diferents graus de complexitat de les unitats de treball.
- b) Analitzar i descriure el procés d'ensenyament i aprenentatge que es dona a les classes de tutoria.
 - Observar el procés d'ensenyament i aprenentatge que es produeix en una classe de tutoria.
 - Determinar els diferents tipus de sessió que es donen en l'espai de tutoria.
 - Determinar els diferents tipus de pràctica educativa que es desenvolupen en les sessions de tutoria.
 - Determinar el nombre de pràctiques de cada tipus que es donen en les diferents sessions de tutoria.
 - Determinar la duració de les diferents pràctiques educatives.

- Determinar els continguts que es treballen a les sessions de tutoria.
- c) Analitzar, descriure i comparar el procés d'ensenyament i aprenentatge que es dona a les classes d'ètica, medi social, matemàtiques i llengua catalana.
 - Observar el procés d'ensenyament i aprenentatge que es produeix en les classes d'ètica, medi social, matemàtiques i llengua catalana.
 - Determinar les unitats mínimes de treball que es donen en el procés d'ensenyament i aprenentatge de l'ètica, el medi social, les matemàtiques i la llengua catalana.
 - Descriure una per una les unitats mínimes de treball detectades durant l'observació.
 - Comparar les unitats mínimes de treball detectades a les sessions d'ètica amb les detectades a les matèries curriculars observades.
- d) Descriure les pràctiques complexes que es donen en les sessions de tutoria.
 - Determinar les pràctiques complexes que es donen en les sessions de tutoria.
 - Descriure una per una les pràctiques complexes detectades durant l'observació.
- e) Elaborar propostes educatives que ajudin als mestres a sistematitzar les sessions de tutoria.
 - Definir com ha de ser una sessió d'ètica ideal.
 - Redactar propostes que ajudin a sistematitzar les sessions de tutoria.

Per tal de poder aconseguir la finalitat que ens hem proposat en el nostre treball de recerca, estudiar què passa a l'aula, com es treballa l'educació moral a l'aula quan es fa en bones condicions. Hem proposat cinc objectius, els presentem i expliquem tot seguit.

a) *Determinar i definir uns conceptes que ens serveixin per analitzar les sessions de tutoria i de les altres matèries curriculars.*

En primer lloc, ens hem plantejat fer una aproximació descriptiva a les sessions de tutoria. Per a poder portar a terme aquest primer objectiu i per tal d'assentar les bases teòriques de la nostra investigació, ens caldrà determinar i elaborar, a priori, la definició dels conceptes que treballarem. És a dir, partim de la idea de que les sessions de treball

escolar es divideixen en diferents parts, que anomenem pràctiques i que són unitats de treball de diferent magnitud. Trobem bàsicament pràctiques simples i pràctiques complexes. Les pràctiques simples són les unitats de treball més petites que trobem, simples i concises, que es rutinitzen amb facilitat i les pràctiques complexes són unitats de treball més elaborades que involucren al grup emocionalment, són de caire més vivencial i porten afegida una important càrrega de valors¹.

b) Anалitzar i descriure el procés d'ensenyament i aprenentatge que es dona a les classes de tutoria.

El segon objectiu que ens plantegem és fer una aproximació analítico-descriptiva al procés d'ensenyament i aprenentatge que es dona a les classes de tutoria. Per fer-ho ens caldrà portar a terme l'observació de les sessions de tutoria per poder-les descriure. Presentarem com són les sessions de tutoria observades a partir de la informació recollida durant l'observació. Aportarem informació sobre el tipus de sessions que es donen a la tutoria (donat que poden ser classes d'ètica o assemblees de classe); el tipus de pràctiques educatives detectades, segons si són pràctiques simples o pràctiques complexes; el nombre de pràctiques detectades a ètica i assemblea i com s'han distribuït, segons si són pràctiques simples o pràctiques complexes; la durada de les diferents pràctiques observades; i els continguts treballats. Un cop descrites les sessions de tutoria tractarem d'elaborar un llistat de les pràctiques educatives o unitats de treball detectades i en farem una primera descripció de cadascuna d'elles.

c) Anалitzar, descriure i comparar el procés d'ensenyament i aprenentatge que es dona a les classes d'ètica, medi social, matemàtiques i llengua catalana.

El tercer objectiu que ens plantegem és fer una aproximació analítico-descriptiva al procés d'ensenyament i aprenentatge a les classes d'ètica, de medi social, de matemàtiques i llengua catalana. En primer lloc el que farem serà observar un nombre suficient de sessions d'ètica, de medi social, de matemàtiques i llengua catalana per a poder obtenir el material necessari per a fer-ne l'anàlisi. A partir de l'observació d'aquestes matèries, de les notes preses, i del seu anàlisi posterior, podrem establir com

¹ Trobem definicions més completes dels conceptes al Capítol III d'aquest treball.

s'ensenya i s'aprén, quines unitats mínimes de treball s'utilitzen a les sessions de treball. Parlem només d'unitats mínimes de treball o pràctiques simples donat que hem constatat que les pràctiques complexes gairebé només apareixen a les sessions de tutoria i majoritàriament a les assemblees de classe i que durant les classes d'ètica i de les matèries curriculars és quasi menyspreable la seva existència. Per tant, el que farem serà determinar i descriure les pràctiques simples que es donin en el procés d'ensenyament i aprenentatge de les matèries curriculars observades. Entenem que les unitats mínimes de treball que detectem en l'observació de les matèries curriculars no diferiran de les observades a les sessions de tutoria i que en tot cas el que farem serà elaborar un llistat definitiu de pràctiques simples entre les detectades en el treball dels valors i les detectades en el treball curricular. A partir d'aquest llistat farem una descripció precisa de cadascuna de les unitats.

Pretenem que la descripció contingui diferents apartats que ajudin a comprendre la globalitat de cada pràctica alhora que aquells petits detalls significatius que la diferenciïn de les altres. En primer lloc definirem en què consisteix cada unitat amb una definició curta i concisa. Anirà acompanyada d'una descripció àmplia que inclourà totes les possibilitats que tingui la unitat de treball, el paper que hi juguen els protagonistes, els materials que més sovint solen utilitzar-se, el lloc on es dona i com es distribueix l'espai, el tipus de continguts i de finalitats que més treballa. A més, afegirem un petit mapa conceptual que resumeixi els cinc aspectes més importants que descriuen la unitat de treball.

Un cop feta la descripció amb la màxima minuciositat possible, afegirem dos elements que ajudaran a comprendre millor la pràctica. En primer lloc unes imatges que representin el moment en que s'està realitzant la unitat en qüestió, que aniran acompanyades d'explicacions que facin de guia i acompanyin la imatge que s'està observant. En segon lloc, i no per això menys important, aportarem el producte més evident de la recerca etnogràfica, una o dues narracions, depenent del cas, que ens descriguin el moment en què es dona la pràctica de treball presentada. Serà la transcripció de seqüències reals en les que es donen les unitats descrites en alguna de les matèries observades.

Després d'explicar les diferents pràctiques, afegirem un altre tipus d'informació que haurem recollit durant l'observació, que serà el pes que tenen, la importància que prenen a nivell quantitatiu. Així doncs, treballarem les dades numèriques obtingudes durant l'observació i determinarem el pes de cada unitat de treball dins el global d'unitats observades a les sessions d'ètica i de les altres matèries curriculars. També quantificarem el temps de duració de les unitats de treball.

Un cop realitzades les descripcions completes de totes les unitats mínimes de treball afegirem més dades quantitatives a les que ja tindrem, com determinar el pes de cada unitat mínima de treball dins el global de les unitats mínimes de treball observades, així com el pes de cadascuna dins la matèria d'ètica i de les altres matèries observades. També quantificarem i compararem el temps de duració de les pràctiques simples en cadascuna de les matèries i en el global de l'observació. Finalment compararem, a partir d'un quadre, les freqüències obtingudes per totes les pràctiques simples en cadascuna de les matèries observades, acompanyat d'un gràfic de barres i un circular que ens ajudin a clarificar la informació aportada.

Una altra aportació per a la consecució d'aquest tercer objectiu serà l'agrupació de les pràctiques simples en famílies, la definició de les mateixes i la comparació entre famílies i entre les matèries observades. Cada família està definida i explica la seva raó de ser i les pràctiques simples que la formen. A continuació presenta la relació de les dades numèriques, en primer lloc les que fan referència a cadascuna de les matèries observades, l'ètica, el medi social, les matemàtiques i la llengua catalana, en segon lloc les que fan referència a cada família i en últim terme es presenten els comentaris a fer sobre els resultats obtinguts. Cal dir que les dades numèriques relacionades es presenten en quadres comentats i van acompanyats de gràfics de barres i circulars que fan més comprensible la informació aportada.

d) Descriure les activitats que es donen en les sessions de tutoria.

El quart objectiu que plantegem, fer una aproximació descriptiva a les pràctiques complexes en les sessions de tutoria, pretén explicar quines pràctiques complexes creiem que detectarem durant la nostra observació de les sessions de tutoria i descriure-les amb la màxima minuciositat possible. Pensem determinar un nombre tancat de

pràctiques complexes i descriure-les una per una amb la màxima precisió a partir de diferents apartats que ens expliquin les diferents vessants i possibilitats de cadascuna d'elles. En primer lloc definirem en què consisteix cada pràctica complexa amb una definició curta i concisa. Anirà acompanyada d'una descripció àmplia que inclourà totes les possibilitats que té la pràctica complexa i les particularitats amb les que es realitza a l'escola. També es presentaran tots aquells passos que calen portar a terme per a realitzar-la i s'inclourà un quadre resum dels mateixos. S'explicarà el paper que hi juguen els protagonistes, els materials que més sovint solen utilitzar-se, el lloc on es dona i la seva distribució en l'espai, el tipus de continguts i de finalitats i els valors que més treballa. A més, s'afegirà un petit mapa conceptual que resumeixi els cinc aspectes més importants que descriuen la pràctica complexa.

Un cop feta la descripció amb la màxima minuciositat possible, afegirem unes imatges que ajudaran a comprendre millor la pràctica complexa, que representin un moment en que aquesta s'està realitzant, que aniran acompanyades d'explicacions que facin de guia i acompanyin la imatge que s'està observant.

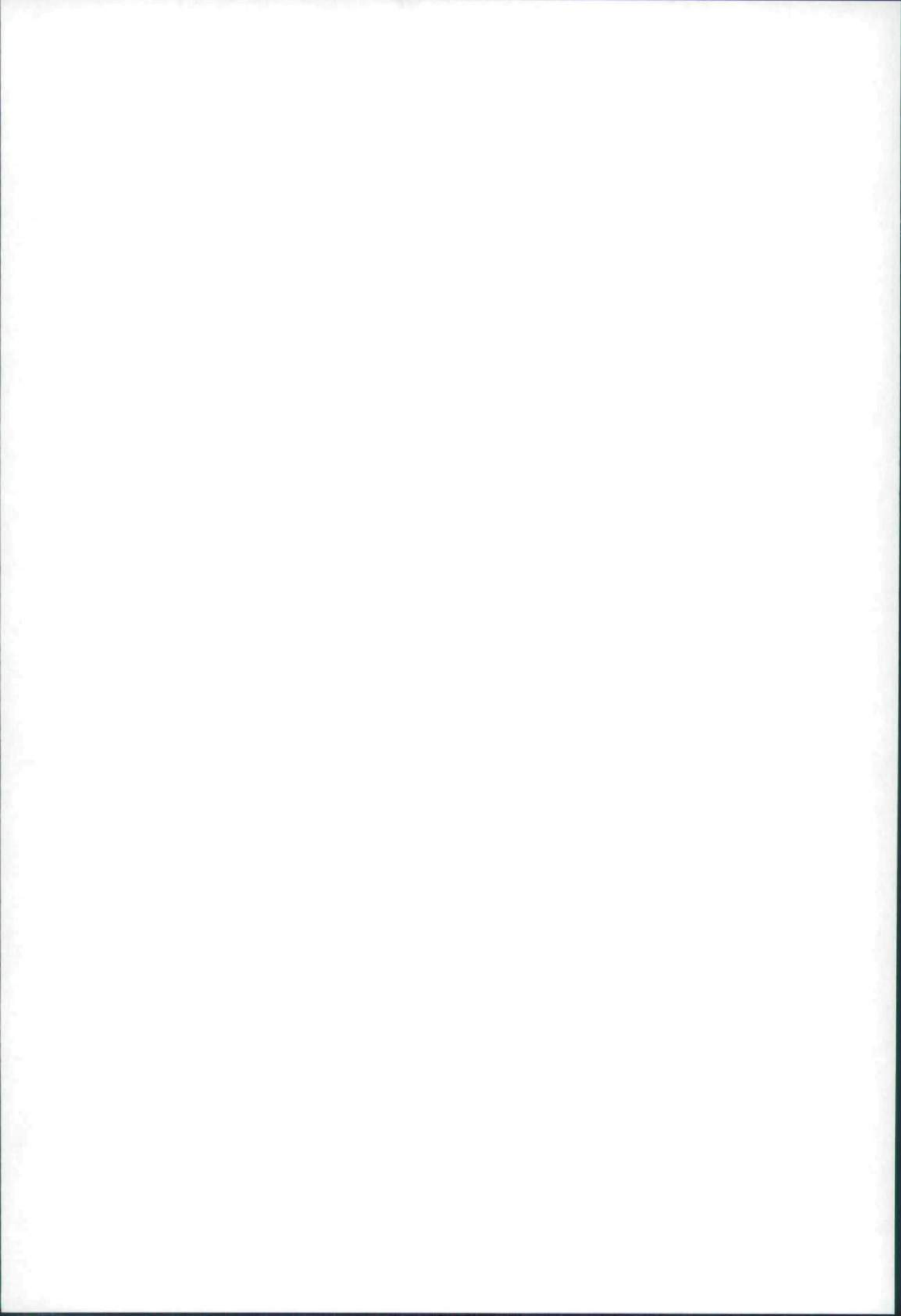
Després de la descripció qualitativa, presentarem les dades quantitatives, el pes que té cada la pràctica complexa, la importància que prenen a nivell quantitatiu. Així doncs, treballarem les dades numèriques obtingudes durant l'observació i pretenem determinar el pes de cada pràctica complexa dins la tutoria, així com el pes de cada pràctica complexa en el total de les pràctiques complexes detectades. També quantificarem i compararem el temps de duració de les pràctiques complexes en les sessions de tutoria.

e) Elaborar propostes educatives que ajudin als mestres a sistematitzar les sessions de tutoria.

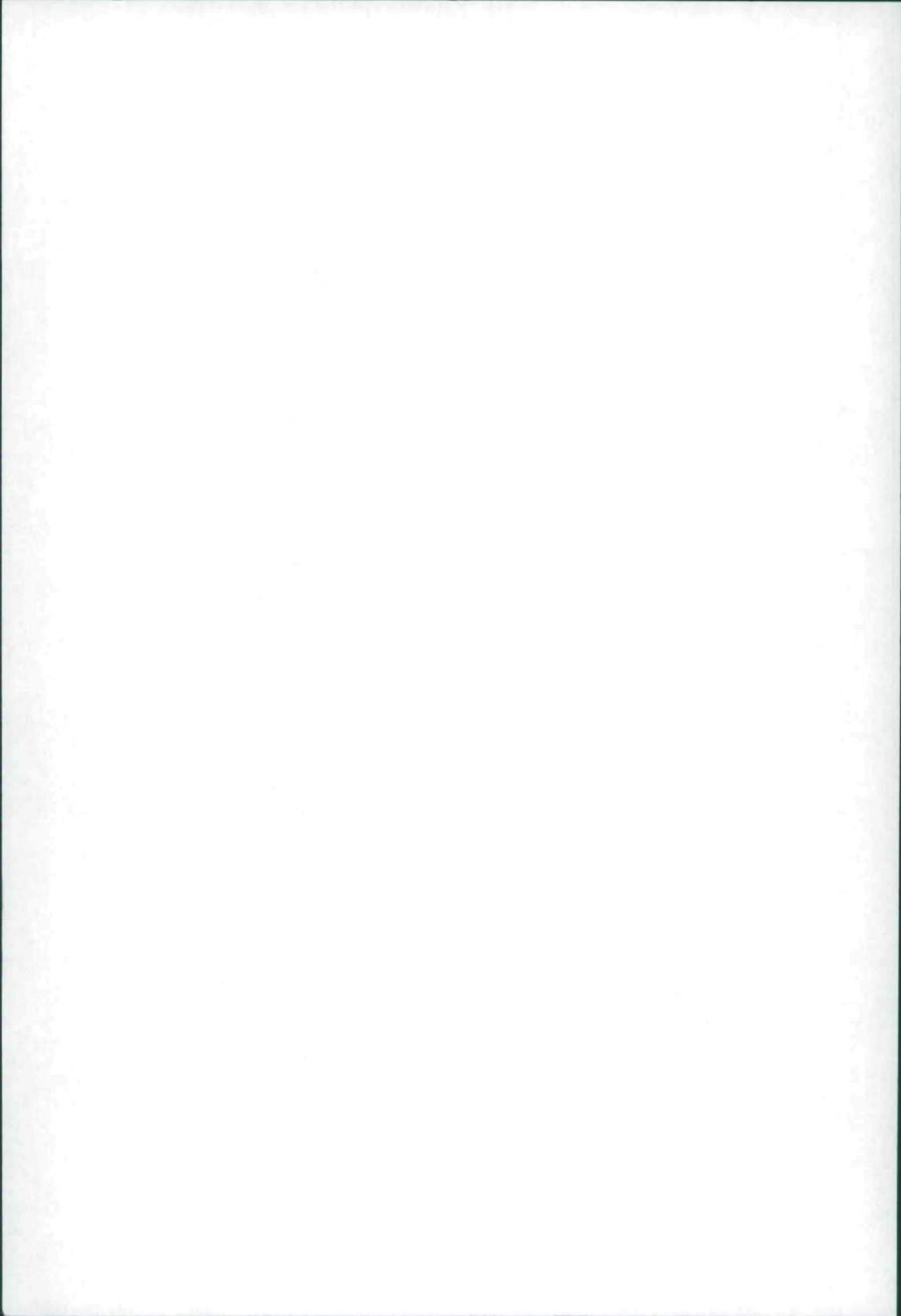
Finalment, el cinquè i últim objectiu que ens hem plantejat ha estat fer algunes propostes per sistematitzar i optimitzar les sessions d'ètica. I així poder facilitar a mestres i educadors la tasca, sovint complicada i feixuga, de programació i preparació de les sessions en que es treballen els valors i també la seva posada en pràctica. A partir dels resultats aportats per els estudis qualitius i quantiatius sobre les pràctiques educatives, pretenem desenvolupar diferents aportacions per tal de tractar de solventar

els problemes que ens plantejem en l'inici de la tesi. Trobem un desfase entre allò que ens plantejem a l'hora de preparar les classes d'ètica, entre les tècniques que pensem treballar i allò que realment s'acava donant en la pràctica a l'aula. Tot l'estudi realitzat ens ha de dotar de coneixements que ens ajudin a definir com ha de ser una sessió d'ètica, quins elements s'han de tenir en compte a l'hora de preparar-la i de portar-la a terme. Els elaborarem i els presentem com a resultats del nostre treball.

Aquests cinc objectius que ens hem plantejat, determinar i definir els conceptes utilitzats a les classes, analitzar, descriure i comparar les pràctiques educatives simples i complexes detectades en l'observació i elaborar propostes educatives, han de centrar i guiar la nostra recerca. Tots cinc ens han de permetre endinsar-nos en el món escolar, familiaritzar-nos amb els fenòmens educatius que es donen a les aules de Primària i poder-los comprendre mitjançant la seva observació, anàlisi i descripció per a arribar a descobrir a fons què passa en una aula quan es treballen valors, quan s'ensenya i s'aprèn la moral i per tant ajudar-nos a millorar tant el procés previ, de programació i preparació de les sessions, com el desenvolupament de les sessions a la pràctica.

**III. UNITATS D'ANÀLISI DE LA
PRÀCTICA DOCENT**

En aquest capítol presentem la revisió teòrica realitzada en els primers passos de la recerca per tal de poder establir els conceptes clau que seran la base de la nostra aportació. Hem portat a terme una revisió de diferents autors que han treballat amb la idea d'unitat d'anàlisi com a eina a tenir en compte durant l'observació de situacions educatives o de desenvolupament cognitiu.

Així doncs, el capítol està organitzat en cinc parts en les que presentem un resum dels diferents estudis que hem revisat i els conceptes que hem elaborat. En primer lloc hem revisat les corrents psicològiques i culturals encetades per Vygotsky i continuades per Wertsch i Cole i la teoria de l'activitat enunciada per Leontiev i continuada per Engeström. En segon lloc presentem la recerca feta per Stodolsky en un conjunt d'escoles americanes en que treballa força el concepte de format instruccional. En tercer lloc, un estudi realitzat per César Coll i altres en que tracta el concepte de segment d'interactivitat en diferents contextes educatius. En quart lloc ens aproximem als estudis sobre el treball acadèmic de Doyle i a l'estudi sobre el currículum de Gimeno Sacristán. I per últim presentem els conceptes clau que hem elaborat a partir d'aquestes lectures i d'altres estudis de caire etnogràfic que han portat a terme membres del nostre grup de recerca, el GREM¹.

¹ Ens referim als dos últims treballs de J.Mª Puig, *Feina d'educar. Relats sobre el dia a dia d'una escola*, Barcelona, Edicions 62, 1999; i *Prácticas morales. Una aproximación a la educación moral*, Barcelona, Paidós, 2003. I als treballs de Mónica Gijón sobre els encontres, de Xus Martín sobre els projectes d'educació moral i de Laura Rubio sobre la cultura moral de les institucions educatives.

1. Aproximació a la investigació sociocultural i a la teoria de l'activitat

A continuació presentem un resum de les idees generals dels principals investigadors de la corrent sociocultural i la teoria psicològica de l'activitat. Tots ells estudien la ment humana i la dualitat entre l'individu i la societat i per fer-ho tracten de buscar una unitat d'anàlisi ideal que permeti entendre el funcionament mental humà. El nostre estudi tracta també de buscar la unitat d'anàlisi ideal però per a un altre camp de recerca, l'escola i en concret el treball dels valors a l'aula.

Vygotsky i la unitat d'anàlisi²

Pretenia crear una concepció sociohistòrica de la ment però no va arribar a fer-ho, malgrat tot va elaborar una psicologia compatible amb una explicació d'aquella naturalesa.

Vygotsky concebia el funcionament psicològic com un tot complex més ampli en el que s'inclouen les funcions individuals. Per ell, la complexitat de l'activitat psicològica real, la consciència, no podia explicar-se en termes de funcions psicològiques aïllades. Va lluitar amb aquesta qüestió al llarg de tota la seva carrera, afirmant que l'activitat psicològica s'ha d'estudiar en tota la seva complexitat i no aïlladament. Amb el propòsit de portar a terme un estudi de la consciència humana, Vygotsky considerava la seva tasca com la identificació d'un microcosmos investigable. Va començar amb la distinció entre dos mètodes per l'anàlisi de les estructures psicològiques: l'anàlisi en elements i l'anàlisi en unitats. Va considerar aquest últim com el mètode correcte per l'anàlisi en psicologia. La unitat específica escollida per Vygotsky per aquesta tasca va ser el significat de la paraula. Considerava la paraula capaç de reflexar l'organització interfuncional de la consciència enlloc de les funcions psicològiques individuals.

La consciència es reflexa en la paraula com el sol es reflexa en una gota d'aigua. La paraula es relaciona amb la consciència com un món en